

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Haridusteaduste instituut

Hariduskorraldus

Anna-Liisa Blaubrück

VÄÄRTUSKASVATUS KOOLIS TARTU LINNA KOOLIDE

III KOOLIASTME ÕPETAJATE JA ÕPILASTE HINNANGUTEL

Hariduskorralduse kutsemagistritöö

Juhendaja dotsent Kristi Kõiv

Läbiv pealkiri: Väärtuskasvatus koolis

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja:

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	2
1. VÄÄRTUSED JA VÄÄRTUSKASVATUS.....	4
1.1 VÄÄRTUSE MÕISTE	4
<i>Väärtushoiakud ja väärtushinnangud</i>	<i>6</i>
1.2 VÄÄRTUSKASVATUSE MÕISTE JA VARASEMAD UURINGUD	7
1.3. VÄÄRTUSKASVATUS KOOLIS	9
<i>Väärtusarenduse analüüs koolis.</i>	<i>11</i>
<i>Õppekava ja õppetegevus väärtuskasvatuses.</i>	<i>12</i>
1.4. ÕPETAJAD VÄÄRTUSKASVATAJANA	15
<i>Õpetajate ja põhikooli õpilaste väärtushinnangud ja suhtumine väärtuskasvatusse.</i>	<i>17</i>
2. METOODIKA	20
2.1. VALIMI KIRJELDUS	20
2.2. MÕÕTMISVAHEND	20
2.3. PROTSEDUUR	21
2.4. ANDMETÖÖTLUSMEETOD	21
3. TULEMUSED	26
3.1.VÄÄRTUSED KOOLIS ÕPILASTE JA ÕPETAJATE HINNANGUL	26
3.2. ERINEVUSED ÕPILASTE JA ÕPETAJATE HINNANGUTES VÄÄRTUSTELE KOOLIS	29
<i>Erinevused hinnangutes kooli väärtustele tegelikkuses ja ideaalis.</i>	<i>32</i>
3.3. VÄÄRTUSKASVATUS KOOLIS ÕPETAJATE JA ÕPILASTE HINNANGUL	34
3.4. ERINEVUSED ÕPILASTE JA ÕPETAJATE HINNANGUTES VÄÄRTUSKASVATUSELE KOOLIS	37
4. ARUTELU	39
4.1.VÄÄRTUSED KOOLIS ÕPETAJATE JA ÕPILASTE HINNANGUTEL	39
4.2. VÄÄRTUSKASVATUS KOOLIS ÕPILASTE JA ÕPETAJATE HINNANGUL	42
KOKKUVÕTE	45
KASUTATUD KIRJANDUS.....	48
LISAD	53

SISSEJUHATUS

Ühiskonna arengut mõjutavad ühiskonnas valitsevad väärtused ja me suudame edukust hoida ning veelgi edukamaks muutuda, kui väärtustame haridust ja usume oma võimesse õpilasi arendada. Kooli põhieesmärgid on liikunud enam väärtushinnangute, õpilaste eesmärkide ja ideaalide kujundamise poole arvutamise ja lugemise õppimise kõrvalt (Mikk, 1999: 3). Üha enam on ühiskonnas kuulda väärtuspõhisest koolist, väärtuskasvatusest ning teadlikust kooli väärtusarendusest. Juriidilise aluse ja kohustuse paneb selleks koolile nii põhikooli kui gümnaasiumi riiklik õppekava (Põhikooli ..., 2011), kuid ka riiklik väärtusprogramm (Riiklik programm ..., 2009) ja viimasega seotud projektid (Koolide ..., 2012) toetavad koole igapäevases väärtusarenduses ja oma tegevuse analüüsimisel. Teisalt on kooli põhitegevus-õpetamine ja kasvatamine-lahutamatult seotud ka õpilaste väärtushinnangute kujundamisega. Hirsjärvi (1998: 8) sõnul on väärtustel kasvatuses keskne tähendus ning kasvatusprotsess on juhitud väärtuste poolt ja vajalik väärtuste säilitamiseks, luues ning koondades uusi väärtusi. Koolidele juhendiks olnud seadused ja määrused on alati ka mingid koolile õppe- ja kasvatustegevuseks suuna andvad väärtused ja koolis kujundatavad väärtushinnangud ette andnud, millest juhinduda, riiklik programm väärtusarenduseks (Riiklik programm ..., 2009) on esmakordne ja selleks perioodiks lõppemas.

Koolil on vaja tulla toime ühiskonna poolt tulevate uuenenud ootuste ja koolipidaja poolt pidevalt lisanduvate kohustustega. Need küll täiendavad teineteist, kuid annavad pidevalt koolile vastuolulisi nõudmisi - üheltpoolt järjest paremate teadmiste ja oskustega koolist väljuvad õpilased, vastukaaluks võimalikult suurele koolirõõmule, infoajastu ühiskonnale omase kiirete muutustega toimetulekule ja kõrgelt arenenud moraalse otsustusvõimega isikute arendamisele (Harro-Loit, 2011: 9). Väärtushinnangute ja -hoiakute kujundamine on tihedalt põimunud õpilase sotsiaalse, emotsionaalse, vaimse ja moraalse - arenguga. Seetõttu paranevad planeeritud väärtuskasvatusega tegeledes muuhulgas ka akadeemilised tulemused, suureneb soov õppida ja oma arengu eest vastutust võtta (Schihalejev & Jung, 2012: 9). Tänapäeva koolis ei ole enam olemas eraldi seisvaid moraali arengut ja akadeemilist tulemuslikkust, need on ühe mündi kaks poolt, mis moodustavad terviku ja on ka pidevas mõjus teineteise suhtes (Davidson, Lickona & Khmelkov, 2007:379).

Käesolev töö läbiv teema on väärtuskasvatus koolis, mis on koolijuhil üks suuri eestvedamise valdkondi. Harro-Loit, Sutrop ja Jung toovad „Riikliku väärtusprogrammi 2009-

2013“ materjalides (2012: 2) „Väärtused ja väärtuskasvatus“ välja koolijuhi rolli tähtsuse: „Väärtuskasvatuse efektiivsuseks peab seda tegevust toetama nii süstemaatiline juhtimine kui sellest lähtuv üldine koolikultuur“. Haridusasutuse juhtimises on juriidilisi, poliitilisi ja majanduslikke aspekte, kuid antud töös keskendutakse sellele eestvedamise osale, mis tuleneb suuremal määral just koolitöötajate isiksusest, nende väärtushinnangutest ja soovist reflekteerida ning analüüsida oma tööd.

Varasemad uuringud keskenduvad eelkõige õpilaste endi väärtushinnangutele. Õpilaste hinnanguid väärtustele koolis ja väärtuskasvatusele koolis, ei ole varem töö autori andmetel käesoleva töö mahus uuritud. Õpetajate hinnanguid väärtuskasvatusele koolis on Eestis uuritud (Lilles & Valk, 2009; Õpetajate..., 2008), seoses riikliku väärtusprogrammi väljatöötamise ja rakendamisega.

Õpetajad peavad väärtuskasvatust oma töös väga oluliseks (Lilles & Valk, 2009). Samas ei ole teada, kuidas õpilased tajuvad väärtuskasvatust koolis. Kas õpetajate poolt soovitu ja tehtav jõuab ka õpilasteni? Antud töö teema valimisel sai määravaks uurimisprobleem – koolis väärtuskasvatust-planeerides peab arvestama kuidas õpetajad ja õpilased tajuvad väärtusi koolis ühtemoodi ja kas tuntakse sarnaselt väärtuskasvatuse toimimist ka igapäevases koolielus.

Käesoleva empiirilise uurimuse eesmärk on kirjeldada ja võrrelda Tartu linna põhikooli III kooliastme õpilaste ja õpetajate hinnanguid väärtustele ja väärtuskasvatusele koolis. Eesmärgi täitmiseks püstitati uurimisülesanded: (1) kirjeldada väärtusi koolis õpilaste ja õpetajate hinnangul; (2) kirjeldada õpilaste ja õpetajate hinnanguid seoses väärtustega koolis, millele peaks enam tähelepanu pöörama; (3) kirjeldada väärtuskasvatust kooliklassis õpetajate ja õpilaste hinnangul; (4) kirjeldada väärtuskasvatust koolis õpilaste ja õpetajate hinnangul.

Püstitati hüpoteesid, et (1) õpetajate ja õpilaste hinnangud väärtustele koolis on erinevad; (2) väärtuskasvatuses koolis on õpetajate hinnanguil olulisemaks õpetaja eeskuju (Lilles, Valk, 2009) ning õpilaste hinnangul kooli traditsioonid ja ühisüritused.

Antud töö koosneb neljast peatükist. Neist esimene-teoreetiline osa käsitletakse väärtuskasvatuse mõistet, koolile ja õpetajale suunatud väärtuskasvatusalaseid ootusi lähtuvalt õppekavast ja riiklikust väärtusarendusprogrammist. Samuti käsitletakse õpetajate ja õpilaste hinnanguid väärtuskasvatusele. Teine peatükk kirjeldab kasutatud uurimismeetodit, kolmas peatükk saadud tulemusi ja neljas tulemuste järgset arutelu.

1. VÄÄRTUSED JA VÄÄRTUSKASVATUS

1.1 Väärtuse mõiste

Sõna väärtus tuleb ladina keelsest sõnast *valere*, mis tähendab “väärt olema” (Blackburn, 2002: 488). Tartu Ülikooli Eetikakeskuse poolt välja antud materjalides koolidele (Harro-Loit, 2011; Harro-Loit et al, 2012; Sutrop, Valk & Velbaum, 2009) ja nii ka antud töös toetutakse sama autori definitsiooni väärtustele, mis tähendab, et väärtused on soovide objektid, mis juhivad meie toimimist. Väärtusi võetakse arvesse valikute tegemisel ja enda ning teiste tegevuse kavandamisel (Sutrop, 2009b: 55, Prentice, 2000: 153). Lisatakse, et kui öelda, et mingi asi on väärtuslik, tähendab, et seda tahetakse omada, saada või teha (Koolide enesehinnangu2009).

Soome kasvatusteadlased Hirsjärvi ja Huttunen (2005) on väärtused liigitanud üldiselt absoluutseteks ja abistavateks väärtusteks, millest esimeste poole püüeldakse nende endi pärast, aga teisi kasutatakse esimeste saavutamiseks. Absoluutsete väärtustena tuuakse välja näiteks inimelu ja õigluse (Hirsjärvi & Huttunen, 2005: 65). Sarnaselt liigitab väärtused ka Sutrop, kasutades mõisteid seesmised ja instrumentaalsed väärtused (Sutrop, 2009b, 56), kus viimased on vahendite rollis, mis tagavad heaolu, esimesed on soovid ja ei pruugi samas heaolu tagada.

Koolikontekstiga seoses võib väärtustest rääkida mikro- ja makrotasandile (Kalmus, 1999) jagatuna. Mikrotasandi väärtused on indiviidide, peamiselt õpetaja ja õpilase väärtushoiakud ja need ei pruugi täiel määral ühiskonna või kultuurikontekstiga kokku langeda; makrotasandi väärtused on seevastu need, mis peaksid kajastuma õppekavades, - kirjanduses ja väärtuskasvatustegevuses (Kalmus, 1999).

Schwartzi (Schwartz & Bilsky, 1994) väärtusteooria jagab väärtused 11 kategooriasse. Need on:

- enesemääratlemisega seotud väärtused (nt loovus, sõltumatus, uudishimulikkus),
- stimulatsiooniga seotud väärtused (nt põnevus, vaheldusrikkus, uljus),
- naudingutega seotud väärtused (nt hedonism, elunautimine),
- saavutustega seotud väärtused (nt edukus, mõjukus, intelligentsus, auahnus),

- võimuga seotud väärtused (nt jõukus, sotsiaalne võim, tunnustus, otsustamisõigus),
- turvalisus (nt sotsiaalne kord, perekond, rahvuslik julgeolek, tervis),
- konformsus väärtused (nt kuulekus, austus, viisakus),
- traditsioonidega seotud väärtused (vagadus, privaatsus, vähenõudlikkus),
- spirituaalsusega seotud väärtused (ei ole universaalsed, olenevad kultuurikontekstist),
- heasoovlikkusega seotud väärtused (nt lojaalsus, ausus, sõprus, armastus) ja
- kõikehõlmavusega seotud väärtused (nt keskkonnahoid, rahu, sallivus, õiglus).

Seejuures toovad eelpool nimetatud uurijad välja, et väärtused ei saa olla sõltumatud inimestest, vaid need luuakse inimestevahelistes suhetes ja need omandatakse sotsialiseerimise käigus ja kogemuste läbi (Hirsjärvi, 1998; Schwartz, 1992).

Riiklikus programmis “Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013” peetakse silmas alusväärtusi, mis tulenevad nii Eesti Vabariigi põhiseaduse preambulaist kui Euroopa Liidu alusdokumentidest. Need väärtused on moraalsed väärtused (nt ausus, hoolivus, õiglus, inimväärikus, lugupidamine iseenda ja teiste vastu) ja sotsiaalsed väärtused (nt vabadus, demokraatia, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutus, rahvuslus, emakeel, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, sooline võrdõiguslikkus) (Riiklik programm ..., 2009).

Põhikooli riiklik õppekava (Põhikooli, 2011; *edaspidi PRÕK*) käsitleb õppimist kogemusliku ja väljundipõhisena. Vastavalt § 2 lg 1-le toetatakse põhikoolis võrdsel määral õpilase erinevate külgede arengut ja § 2 lg 2-le kujundatakse põhikoolis väärtushoiakud- ja – hinnangud, mis on isikliku õnne ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks. Riikliku õppekava § 2 lg 4-s kirjeldatakse tugeva põhiharidusega inimestel võimalust ühiskonda integreeruda ja panustada Eesti ühiskonna jätkusuutlikkusele igas arenguvaldkonnas. Põhihariduse alusväärtustena tuuakse § 2 lg 3-s välja üldinimlikud väärtused (ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu) ja ühiskondlikke väärtusi (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus). Riiklikus õppekavas oluliseks peetud väärtused tulenevad „Eesti Vabariigi põhiseaduses”, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis, lapse õiguste konventsioonis ning Euroopa Liidu alusdokumentides nimetatud eetilistest põhimõtetest. (Põhikooli ..., 2011).

Tartu Ülikooli Eetikakeskus viis 2009. aastal läbi koolidele väärtuskasvatuse metoodikate analüüsi Eestis (Lilles et al, 2008). Uuringus osales 68 kooli. Koolide põhiväärtused jagati neljaks koolielu valdkonna (sisu), sõnastuse (vormi), protsessi või tulemuse kirjelduse ja elluviija või kandja järgi. Sisu osas (ehk koolielu erinevaid valdkondi kirjeldavatest väärtustest) nimetati koolide poolt enim inimestevaheliste suhetega seotud väärtusi nt hoolimine, usaldus, sallivus. Vormis osas eristasid uurijad neljal viisil kirja pandut: inimeste või olukordade omaduste ja seisunditena; põhimõtetena, kooli tegevuseesmärgidena, kooli tegevuseesmärgidena ja olemasoleva võimalustena. Protsessi kirjeldati enam kui tulemust nt lapse tunnustamine. Ja väärtuste täitja või kandja otseselt uuringust välja ei tulnud. Uurijad järeldasid, et väärtuskasvatuse metoodikate elluviija mitteselgumine tähendab, et tegu oli kõigi osapoolte ühise tööga. (Väärtuskasvatuse ..., 2009).

Kasutades töös mõistet *kooli väärtused* peetakse silmas kirjeldust, et “organisatsioonide alusväärtusteks on väärtused, mis antud organisatsioonile vastaval arenguetapil on kõige olulisemad, millega ennast määratletakse (endale ja teistele) ja millega seotakse oma käitumist“ (Ginter, s.a.). Väärtuste mõiste ja liigituse käsitlemisel taotutakse antud töös riikliku väärtusprogrammi materjalidele (Riiklik programm..., 2009).

Väärtushoiakud ja väärtushinnangud.

On olemas väärtused ja eetilised põhimõtted, millest peaks kool kinni pidama ja juhinduma oma töös (Valk, 2007). Eelmistes lõikudes toodud dokumentide läbi on need ka koolile rakendamiseks soovitusena ette antud. Kuid lisaks väärtustele, millest juhinduda näeb PRÕK (2011), ette § 2 õpilaste väärtushoiakute- ja hinnangute kujundamist. Materjalides, mida antud töös vaadeldakse, kasutatakse väärtuste mõistele lisaks või sünonüümina ka väärtushinnangute ja väärtushoiakute mõisteid, mida kohati käsitletakse erinevalt (Sutrop, 2009b; 2011). Põhjus selleks võib olla osaliselt ka tõlgetes. Kui inglise keeles sõna *value* on tõlgitav *väärtus*, siis sõna *values* on tõlgitav nii *väärtused* kui *väärtushinnangud* (Lutt, 2008). Viimasest sõltuvalt võib ka mõista vigu, mis on eestikeelses teoorias tihti esinenud. Samas on sarnased mõisted pigem väärtushoiakud ja –hinnangud, mitte väärtused ja väärtushinnangud.

Väärtushinnangud on osa psühholoogilistest konstruktsioonidest, mis reguleerivad inimeste kohanemist sotsiaalsete süsteemidega (Prentice, 2000). Kuigi väärtushinnangud ja –hoiakud on hinnangulised uskumused, tuuakse nende erinevusena välja väärtushinnangute suurem motivatsiooniline komponent, enesemääratluse keskmeks olemine ja normatiivsus (ibid.).

Inglise- Eesti väärtusterminite sõnastik (Lutt, 2008) annab väärtushinnangutele selgituseks, et mõiste väärtushinnangud „viitab tavaliselt moraaliväärtustele; normatiivsed printsiibid, uskumused, standardid, mis mõjutavad üksikisiku, grupi või terve ühiskonna käitumist ja eluviise; seotud inimese arusaamaga heast elust, õitsengust, võetakse arvesse otsustamisel ehk valikute langetamisel ning enda ja teiste tegevuse kavandamisel ja hindamisel. Näitavad, kas miski on hea või halb, õige või vale, ihaldusväärne või mitte”. Väärtushinnang on suhtumine väärtustesse, mis võib olla kultuuriti erinev (Ginter, s.a.).

Hoiakuna kirjeldab filosoofialeksikon (Blackburn, 2002) „Hinnangulist reaktsiooni, mida vastandatakse tavaliselt lihtsale uskumusele; hoiakul on otsesem seos motivatsiooni ja käitumisega; seisund, mille olemuseks pole lihtsalt tunnetamine, vaid rahulolu või aktiivne rahulolematust“ mõne nähtuse või teoga. Väärtushoiakud on lihtsamalt öeldes: „Hoiakud väärtuste suhtes, mis väljenduvad käitumises. Väärtushoiakuid ei saa õpetada, need omandatakse inimeste jälgimise ja jäljendamise käigus. Väärtushoiakute kujunemisel on väga oluline omandatud väärtushoiakute tunnustamine teiste poolt”(Ginter, s.a.). Nagu märgitud, väärtushoiakut eristab väärtushinnangust selle kujunemise viis, kontrollimatus (või alateadlikkus) ja pigem püsiv seisund.

1.2 Väärtuskasvatuse mõiste ja varasemad uuringud

Väärtuskasvatus on protsess, kus õpilane saab teadlikuks oma väärtushoiakutest – ja hinnangutest, hakkab neid teiste omadega võrdlema ja nende üle reflekteerima (Sutrop, 2009b: 11).

Kuigi kasvatus algab kodust, tähtsustatakse kooli rolli viimasel ajal üha rohkem, väärtuskasvatus on küll terve elu kestev protsess, kuid koolil on õige suuna kätte näitamises unikaalne roll (Lutt, 2008).

Väärtuskasvatuse mõistega seoses räägitakse veel sisuliselt samast või ligilähedastest õppekavalistest mõistetest ja tegevustest nimetustega *haridusväärtused*, *moraaliharidus*, *isiksuse kasvatamine*, *primaarne sekkumine*, *jõustamine*, *iseloومuskasvatus* vms. Ka uurijad ise möönavad, et mõiste on keeleliselt selgusetu ja sõltub tõlkijatest või lingvistilistest eelistustest (Berkowitz, Battistich & Bier, 2008; Taylor 1994). Mõistete sisulistesse erinevustesse on püüdnud selgust tuua Sutrop, kelle eestvedamisel on nii tõlgitud kui välja antud erinevaid materjale väärtuskasvatuse, iseloومuskasvatuse ja eetilise kasvatuse teooriate ja praktiliste võtete selgitamiseks (Pöder, Sutrop & Valk, 2009). Mõisted eristuvad diskussioonis siiski peamiselt võtete kaudu (Sutrop, 2009b).

Harro-Loit, Sutrop ja Jung (2012: para 6; Sutrop 2009b: 12) kirjeldavad kooli jaoks juhistena väärtuskasvatuse nelja ülesannet:

- 1) *väärtuskasvatus peaks õpetama enda ja teiste väärtusi ära tundma ja märkama (kus väärtused avalduvad?),*
- 2) *suunama isikuid reflekteerima väärtuste üle (kas need on head väärtused? millised võivad olla nende väärtuste järgi tegutsemise tagajärjed?),*
- 3) *võimaldama voorusi praktiseerida (harjutades kujuneb iseloom),*
- 4) *olema väärtuste avaldumise peegliks (tagasiside toetab moraalsel arengul).*

Võimalik, et ka eelmises lõigus toodud tsitaadis on osaliselt silmas peetud väärtushoiakuid või väärtushinnanguid, kuna aasta hilisemas intervjuus nimetab prof. Sutrop kooli ülesandena väärtushoiakute kujundamist (Kerb, 2010). Väärtusprogrammi väljatöötamise ajal, kust on pärit ka väärtuskasvatuse ülesannete defineerimine, oli mõistete vahel enam segadust.

Üks uurijate rühm (Cooper et al 2009: 148) on veidi varem väärtuskasvatuse nelja ülesande osas kirjeldanud viimast kahte veidi erinevalt, nimetades kolmandana kitsamalt iseenda ja aususe ning õigluse kui ühiste väärtuste austamise vajadust. Neljandana nimetatakse konkreetselt oskust teha sotsiaalselt vastutustundlikke otsuseid ja nende põhjendamist.

On väärtuskasvatuse (täpsemalt iseloomuskasvatuse) uurijaid (Schwartz, 2007), kes räägivad hariduses püsinud väärtuskasvatuse ideedest, mis ulatuvad Antiik-Kreekani hariduse ajalooteljel tagasi liikudes või ka diskussioonist väärtushinnangute üle, mis on kestnud aastatuhandeid (Piirimägi, 1998).

Euroopas viidi esimene väärtuskasvatusele suunatud laiamahuline rahvusvaheline projekt (Taylor, 1994) läbi 1991. aastal UNESCO toel. See oli esimene uurimus, mis ühendas rahvusvahelisel tasandil isikud, kes soovisid määratleda haridusväärtused, viisid läbi vastavad uuringud ja andsid välja raamistiku õppekavade tegijatele ja haridusteoreetikutele.

Maailmas ja Eestis on uuritud sajandi jooksul nii õpilaste kui ka elanikkonna väärtushoiakuid, millest annab kokkuvõtliku ülevaate Vain (2011: 14-16) oma magistritöös. On keskendunud nii õpilaste isiklikele väärtushinnangutele või spetsiifilisemalt ühele valdkonnale (nt kool, hobid jms). Koolis toimuva väärtuskasvatusega seotud uuringuid on vähem. Üliõpilaste, täiskasvanute või õpetajate ja lastevanemate väärtusi või hinnanguid koolis toimuvale väärtuskasvatusele on varasemalt uuritud, kuid põhikooli õpilaste väärtushinnanguid on uuritud vähem. Käesoleva töö autor ei leidnud uurimusi, mis käsitleks õpilaste hinnanguid väärtuskasvatuse kohta Eestis, küll on uuritud õpetajate hinnanguid

(Lilles & Valk, 2009). Tšehhis ja Itaalias on vastavasisulisi uuringuid õpilastega (Taylor, 1994: 35, 75) läbi viidud, kuid nende tulemused ei ole avalikult kättesaadavad.

TÜ Eetikakeskuse koordineerimisel on koolid ise viinud läbi väärtuskasvatuse analüüsi (<http://www.eetika.ee/arendus/kogemused/koolid>), mis on andnud üksikute koolide kohta infot, kuid mis on oma sisult olnud väga eriilmelised ja seega üldistusi teha nende kohta on raske.

Seejuures rääkides väärtusarendusest, peetakse silmas Harro-Loiti (2011: 8) kirjeldust:

Seda, mida koolis igapäevaste tegevuste kaudu luuakse, taastoodetakse, võimendatakse ja maha surutakse, aitab nähtavaks ja tajutavaks muuta väärtusarendus. Teisisõnu – väärtusarendus on üks võimalus koolikultuuri teadvustada ja seda mõjutada nii, et koolis oleks veelgi parem olla. Kooli väärtusarendus ise on aga mitmekihiline. Selle alla kuulub nii otseselt õpilastele suunatud väärtuskasvatus, mille võtmeisikuks on sobivaid meetodeid rakendav õpetaja, aga lisaks sellele ka õpetajakoolitus, koolikultuuri ja õppekava(de) analüüs. Väärtusarendus haarab seega koolikeskkonda ja selle arendamist tervikuna, sellega tegelevad koolis kõik, kuigi selgeks katalüsaatoriks on juhtkond. Väärtusarendus on seotud kogu koolikultuuriga ja õpikeskkonnaga. Sellele on omane pidev sildade ehitamise vajadus kooli deklareeritud väärtuste ja tegelike tavade märkamise ning tõlgendamise vahele.

Antud töös käsitletakse kooli väärtusarenduse mõistet kui tegevust, mis on nii otseselt õpilastele suunatud väärtuskasvatus kui ka üldisema koolikeskkonna loomine, mis kannab teatud väärtusi ja võimaldab refleksiooni väärtuste üle. Väärtuskasvatus on isiksuse arengu toetamine, mille kaudu aidatakse õpilasel saavutada emotsionaalne, sotsiaalne ja kõlbeline küpsus. Väärtuskasvatus on eluline ja elujõuline osa kogu pedagoogikast, igas haridusvaldkonnas ning läbi kõigi kooli tasandite ning -osapoolte kaasamise (Lovat et al, 2010). Väärtuskasvatuse eesmärgiks on soodustada selliste väärtushoiakute kujundamist, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna koostoomimise aluseks (Harro-Loit, 2011: 75), mis tuleneb põhikooli sihiseadest (PRÕK, 2011, §2) ja on seal nimetatud põhikooli alusväärtusena.

1.3. Väärtuskasvatus koolis

“Kool peaks olema turvaline ühiskonna minimudel” (Neeme, 2011 : 149). Et kool peab panustama moraali arengusse (Elango, 1938; Nucci & Narvaez, 2007), on küll laialt levinud seisukoht, ja sealjuures teaduslikult tõendatud juba sajandi vältel. Koolis põimuvad õpilaste sotsiaalsed ja personaalsed maailmad, mistõttu kool suunab sotsiaalse süsteemina inimese käitumist ka mujal (Neeme, 2011).

Kool on üheltpoolt ise võtnud rolli väärtuskasvatuse läbiviijana, mis tähendab ka suurt vastutust ja võimalik, et selle rolliga ei tulda üksi toime. Kuid alternatiive ka ei ole, ühiskonna teised institutsioonid on koolile selle rolli teisalt andnud ja ootavad tulemust (Kamerov, 1998:120). Kooli kui ühe oluliseima väärtuskasvataja läbiviija rolli toetavad ka Shumaker ja Heckel (2007: 217), kelle hinnangul on kool „õpilase arengu mõjutajana tugevam (intensiivsem) keskkond, et õpilane on seal valmis õppima. Ta ei ole kooli tulles passiivne kuulaja, vaid aktiivne osaleja sooviga õppida midagi uut. Ta ei oota ainult autoriteeti ja ei lepi tagajärgedega, vaid on valmis lahendama dilemmasid.“

Valki (2009) sõnul peab väärtuskasvatus kajastuma nii kooli arengu- kui ka õppekavas. Selleks, et eelkirjeldatu saaks võimalikuks, peab väärtuskasvatus olema prioriteediks seatud ka kooli tasandil. Kooli väärtuskasvatuse tegevuskavale mõeldes või näiteks kooli arengukava ja väärtusarendust planeerides peaks nii koolijuht, kui kaasatud meeskond endalt pidevalt väärtuste alaseid küsimusi küsima. Väärtusalase kommunikatsiooni võrgustik vajab teadlikult suunatud tegutsemist, sest koolisituatsioonis tekib kergesti olukordi, kus erinevad grupid küll kohtuvad, kuid ei suhtle väärtuste teemal (Harro-Loit, 2011).

Berkowitz (2009) peab oluliseks iseloomuskasvatuse kui väärtuskasvatuse ühe võtmetegevuse osaks mitte niivõrd seda, milliste meetoditega õpilast õpetatakse ja kasvatatakse, kuivõrd seda, mismoodi teda üldiselt koheldakse eelkõige temale oluliste (sh ka õpetajate, aga ka kõigi teiste) isikute poolt. Seega ei saa koolikeskkonnas toimuva väärtuskasvatuse läbiviijana nähe mitte ainult õpetajat vaid kogu koolipersonali, iga täiskasvanut, kellega õpilane kokku puutub. Samale tulemusele jõudsid oma uuringus ka Lilles ja Valk (2008), kui leidsid, et väärtuskasvatus on koolis kõigi isikute koostöö.

Lilles, Siivelt ja Jung (2009) leidsid oma uurimustest järeldusi tehes, et kooli suurus ega asukoht ei määra kuivõrd süsteemselt väärtuskasvatusega tegeldakse. Oluline on kooli juhtkonna suunatud oskuslik eesmärgipärane väärtuskasvatuslik tegevus ja koostöö koolikogukonnaga.

Väärtuskasvatus on kooli õppekasvatustöö kontekstispetsiifiline dimensioon. Selle kavandamisel ja planeerimisel peab arvestama kohalike olude, konkreetse kooli, õpilaste ja õpetajatega (Valk, 2009). Varasemad uuringud toetasid mõtet, et koolil puudub võimalus veenduda, kas tema töö eesmärgid ka soovitavalt täituvad (Kamerov, 1998: 121), osaliselt annab selleks võimaluse küll kooli väärtuskasvatuse analüüs (Harro-Loit, 2011), kuid viimane näitab vaid veel õpilaseks olevate noorte mõjutamise keskkonda ning selle väärtusi, mitte nende hilisemaid täiskasvanueas olevaid väärtushinnanguid ja -hoiakuid.

Mistõttu on peaaegu võimatu anda ühest juhust väärtusarenduseks, mis töötaks kõikjal. Selleks, et saada teada, mismoodi oma arendustööd planeerida, on vaja eelnevalt kaardistada olukord. (Harro-Loit, 2011).

Väärtusarenduse analüüs koolis.

Harro-Loit (2008: 11) kirjeldab väärtusarenduse ühe osana otsest väärtuskasvatust, mis on suunatud õpilasele läbi sobivaid meetodeid rakendav õpetaja, aga lisaks sellele ka läbi õpetajakoolituse, koolikultuuri ja õppekava(de) analüüsi. Analüüsides koolis väärtuskasvatust, arvestame, et see on üks osa üldisest väärtusarendusest koolis.

Väärtusarenduse analüüs „kaardistab konkreetseid tegevusi, mida on tehtud või mida kavatsetakse teha“ (Harro-Loit, 2011: 75). Väärtusarenduse analüüsiks on võimalik kasutada erinevaid kvalitatiivseid või kvantitatiivseid meetodeid (ibid).

Koolikeskkonnas toimuva väärtusarenduse analüüs peaks andma selgituse, milliseid väärtusi koolikeskkonnas edasi antakse, millistest väärtustest lähtumist soovitakse ning kuidas soovitud väärtusteni jõuda. Teisalt on väärtusarenduse analüüsimisel tegu alati iseenesest ka väärtuskasvatuse ühe tegevusega, kuna see arendab reflektsoonivõimet ning läbi analüüsi toimub alati ka kommunikatsioon väärtuste üle (Harro-Loit, 2011). Kuna arvatakse, et õpilaste hinnangud kooli väärtustele on seotud ka teemadega, mida koolis ajaliselt enam käsitletakse (Neeme, 2011) võiksime järeldada, et igasuguse analüüsile ja uuringutele väärtuste vallas kulutatud aeg, kujundab ka õpilaste hinnanguid mingil määral. Lisaks läbi analüüsi ja hinnangute andmise arutatakse õpetajate ja õpilaste vahel arvatavasti ka ühiste ja erinevate hinnangute üle rohkem. Mis tähendab, et kui juba väärtusarenduse analüüs iseenesest on ka osaliselt väärtuskasvatus, võiks see peegelduda ka väärtuskasvatuse uuringutes..

Väärtusarenduse analüüsi jaoks on vaja (Harro-Loit, 2011: 12):

1. võimalikult täpselt sõnastatud uurimisküsimust (mida tahetakse teada saada ja milleks),
2. meetodeid, mis võimaldavad sellele küsimusele vastamiseks koguda süstemaatiliselt informatsiooni ning abistavad selle informatsiooni võimalikult neutraalset analüüsi,
3. teadmist rakendatava meetodi piiride kohta ehk kujutlust, millistes piirides järeldusi saab teha,
4. andmete koguja(id)t ja töötleja(id)t.

Käesolev töö annab selles osalenud koolidele materjali, mida kasutada edasiseks väärtusarenduse analüüsiks, kuna kaardistab osaliselt olukorra. Antud töös on koolikeskkonna väärtusarenduse analüüsimisel piiratud analüüsi mahukust vastavalt oskustele, vajadustele ja ressursile nagu Harro-Loiti (2011) koolikeskkonna väärtusarenduse analüüsi selgitav juhend soovitab. Kooli väärtussarendus aga ka sellega kaasaskäiv väärtusarenduse analüüs annavad

koolile tasakaalu ja oskuse toime tulla vastuoluliste nõudmistega ja väärtuskonfliktidega (Harro-Loit, 2011). Väärtusarenduse analüüsiga tegelevad koolid saavad nii sisehindamise kui ka arendustegevuse jaoks lisainfot, mis on samas innustav ja kooli arendav.

Õppekava ja õppetegevus väärtuskasvatuses.

Riiklik õppekava on koolimaastikul kõige olulisem suunanäitaja (Ruus, 2009: 129). Antud töös käsitletud põhikooli III astme õpilased ja õpetajad töötavad põhikooli ja gümnaasiumi seaduse (Põhikooli ja, 2010; *edaspidi* PGS) alusel ja põhikooli riikliku õppekava järgi (PRÕK, 2011).

Põhikooli ja gümnaasiumi õppekava arendus käis suuresti ka selleks, et pöörduda tagasi väärtuste juurde (Lukas, 2009). Viimasesse õppekavva on vajalikud muudatused sisse kirjutatud endise haridusministri hinnangul ka sisse viidud, kuid teatud väärtuste alased põhimõtted on riiklikes õppekavades esimestest õppekava arendamise sammudest 1987. aastast (Ruus, 2009). Just töögruppide erinevad arusaamad väärtuselisest alusest tõid ka kaasa konflikti 2006.a õppekava projekti ja selle mittekinnitamisel (ibid.).

Kehtiva PRÕKi üldosas (§ 2) nimetatakse põhihariduse ülesannete seas õpilaste väärtushoiakute kujundamist. Sama seaduse § 3 nimetatakse põhikooli õppe- ja kasvatuseesmärkide seas õpilastes põhiliste väärtuste hoiakute kujundamise, seejuures peab toimuma väärtustehinnangute omandamine ja arendamine kogu kooli õppe- ja kasvatustöö osana ning koostöös õpilase elukeskkonnaga. Määrus loob kohustuse koolile teha väärtuskasvatustööd sihipäraselt, pidevalt ja süsteemselt. Samas koolide õppekavadele nimetatud nõuete osas (§ 24) käsitleda ka kooli põhiväärtusi või väärtuskasvatuse osa kooli õppekavas eraldi ei kohustata. Seega otseselt kohandama, täpsustama ja läbi töötama kooli õppekava kohustusliku miinimumprogrammi jaoks kool enda väärtuskasvatuse alaseid tegevusi õppekava üldosa järgi ei pea. Ühelt poolt on see kooli jaoks ka lihtsam, kuna õppekava on pigem püsiv ja väärtuskasvatus on läbi analüüsi, igapäevase koolielu ja kooli arengu arvatavasti muutuvam. Samas, kui riiklikult oleks koolile ette nähtud täpsem ja kohustuslikum suund oma väärtuste ja väärtuskasvatuse kirjeldamiseks, annaks see palju infot nii koolide sihtgruppidele kui omanikele.

Võib-olla ei olegi selliseid üldiseid juhendeid vaja, kui eeldada, et ideaalse mudeli järgi (Cooper et al, 2009: 149) peaks kool ise oma õppekavasse siduma väärtuskasvatuse tähtsuse ja siis terves koolikollektiivis (sh lapsevanemad ja kõik töötajad ning õpilased) läbi arutama, kuidas koolikogukonnas nende jaoks parim viis selle rakendamiseks oleks. Kuna

selleks otsest riiklikku kohustust ei ole, siis jääb loota, et teavitustöö on piisav, et koolid ise seda vajadust tunnetaks.

PRÕKi alusväärtused tulenevad Eesti Vabariigi põhiseadusest, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonist, lapse õiguste konventsioonist ning Euroopa Liidu alusdokumentides kirja pandud eetilistest nõuetest (Põhikooli, 2011). Põhikooli ja gümnaasiumiseaduse (2010) § 3 lg 2 nimetab üldhariduskooli alusväärtustena samu dokumente ja nendes seatud väärtusi.

PRÕKi (Põhikooli..., lisa 12, 2011) kaheksas läbiv teema „Väärtused ja kõlblus“ seab eesmärgiks eelkõige kõlbelise isiku arendamise, kes järgiks ise nii koolis kui ka väljaspool üldtunnustatud käitumisharjumusi, aga ka sekkuks nende eiramise korral. III kooliastmes on sama läbiva teema käsitletus liikunud enam sallivuse ja lugupidamise poole: Lisaks kõlblusnormide järgmisele peaks eesmärgiks olema ka maailmavaatelist erinevuste mõistmine ja aktsepteerimine (Põhikooli ..., lisa 12, 2011).

Riiklik programm "Eesti ühiskonna väärtusarendus: 2009-2013" kinnitati 2. märtsil 2009 Haridus- ja Teadusministeeriumi käskkirjaga nr 156. See seab riikliku väärtusarenduse põhirõhu koolile ja haridusasutustele. Programmi materjalid käsitlevad väärtuskasvatust laiemas kontekstis kui vaid iseloomukasvatusest. Mõiste alla kirjeldatakse kogu inimese arengu suunamist, tema kasvamise toetamist analüüsivõimeliseks, iseseisvaks ja ettevõtlikuks kodanikuks (Riiklik programm ..., 2009).

Õppekavalise töö planeerimisel seatud eesmärgid realiseeruvad läbi õppemeetodite ja –vormide (Krull, 2000). Eesti koolis on seni pööratud enam tähelepanu teadmiste ja oskuste kujundamisele, eelkõige teadmiste edastamise kaudu. Nüüd on võetud suund teadmiste keskselt koolilt väärtuste kesksele koolile ka Eestis nagu varasemalt Soomes, Jaapanis ja USA-s (Valk, 2009). Iseloomukasvatusest ja väärtushinnangute kujundamisest ei ole sedavõrd palju kui paaril viimasel aastal kogu taasiseseisvumise aja jooksul varem räägitud. Alates 2009. aastast on hakatud enam tähelepanu pöörama sellele, et õppekava ja õpetamismeetodid, aga ka õpikeskkond üldiselt toetaksid õpilaste moraalse arengut ja iseloomukasvatust (Sutrop, 2009a).

Sobilike õppemeetodite rakendamisel saab õpetaja suunata õpilaste tegevust enam endale soovitud suunas. Õppemeetodite valikul peab lisaks soovitud eesmärgile arvestama ka nende sobivusega õpilaste, teema ja aset leidvate sündmustega. Seetõttu väidabki sama autor, et täpseid juhiseid, milliste meetoditega jõuab kindlasti soovitud tulemuse ja kindla eesmärgini, anda ei saa (Krull, 2000).

Ruus (2009) leiab, et me oleme jõudnud mingis osas kokkuleppele alusväärtustes ja PRÕK-I põhiosas, millest me haridus peaks juhinduma, kuid meil puudub siiski täpne arusaam ja juhend, kuidas õpetaja täpselt need väärtused oma tegevusega edasi kannab või nende arenemist suunab. Viimasel ajal on avaldatud esimesi metoodilisi materjale, mille abil saab käsitleda tundides (Kirchenbaum, 2009; <http://opikeskkond.lastefond.ee>) ja ka õpetajahariduses (Väärtuste mäng, 2011) väärtuskasvatuse alaseid teemasid.

Õppekava annab koolile suuna, juhise ja raami õppekavaliste tegevuste läbiviimiseks. Üha enam jõutakse teadlaste hulgas tõdemuseni (Krull, 2000; Ruus, 2009), et väärtuskasvatus peaks olema osa varjatud ehk mitteformaalsest õppekavast ja seega kantud üle kogu kooli õppetegevusele. Oluline osa väärtuskasvatusest toimub mitte-formaalse õppekava kaudu (st mitte otseselt), kandudes üle kogu kooli õppekasvatustegevusele (Valk, 2007). Seega koolis otseselt väärtuskasvatuse metoodikatele – väärtuste õpetamine, selgitamine, analüüs ja kõlbeline kasvatus (Krull, 2000) – rõhku ja eraldi aega sedavõrd ei panustata vaid see toimub muu õppetegevuse osana. Mis puudutab otsest väärtuste õpetamist või edastamist, siis tänapäeval seda enam sobilikuks väärtuskasvatus meetodiks ei peeta (Haydon, 2009).

Erinevalt eeltoodust loob siiski õppemeetodite mõtestamine hea võimaluse teadlikult õpilaste väärtushinnangute kujundamisega tegeleda (Schihalejev & Jung, 2012). On aineid (Valk, 2007) ja õppemeetodeid, mille raames on võimalik pühenduda rohkem väärtuste otsesele tundmaõppimisele ja väärtushinnangute ja – hoiakute analüüsimisele ja kujundamisele. Krull (2000) kirjeldab koolis toimuvat väärtuskasvatust kõlbeline kasvatus osana väärtuste otsese õpetamise, selgitamise ning analüüsimise meetodeid kasutades. Harro-Loit (2011) toob otseseks väärtuskasvatuseks välja erinevaid võimalusi nii klassitunnis kui ka ülekooliliste tegevustena, järgmiste kategooriatena: tund, vahetund, traditsioonid ja rituaalid ja klassiväline tegevus. Otseselt väärtuskasvatuseks nimetab ta metoodiliste võtetena kirjandeid, kooli tunnustamise ja hindamise süsteemi, draamapedagoogikat, lastega filosoferimist, väärtusteselitamist, käitumisharjumuste kujundamist (Harro-Loit, 2011).

Riikliku väärtusarenduse programmi väljaandmisel 2009. aastal seati õppekava arendustegevuses eesmärkideks uues üldhariduskoolide riiklikus õppekavas kõigi õppeainete siseselt hoiakute ja väärtuste (a) analüüs, (b) ainekavas kirjeldamine ja (c) tagasisidestamise võimaluste väljatöötamine (Riiklik programm ..., 2009: 478).

Tagasidestamise võimalused on veel väljatöötamisel, kuid juba katsetatud. Tartu Ülikooli Haridusuuringute ja õppekava keskus on loodud esimesed koolide

hindamisvahendid muuhulgas õpitulemuste hindamiseks ka väärtuste ja kõlbluse kui läbiva teema tulemuslikkuse osas (Kooli hindamisvahendid, s.a.).

Õppekavaga tehtavat tööd ja kooli tasemel väärtuskasvatuse planeerimist vajame aga eelkõige seetõttu, et mitte jätta kogu vastutust vaid õpetaja isiksuse õlule, vaja on teha süstemaatilist tööd akadeemilise suurepärasuse saavutamiseks selle kõigis aspektides (Davidson et al, 2007: 370).

1.4. Õpetajad väärtuskasvatajana

Käesolevas töös on võetud üheks valimi sihtgrupiks keskastme õpetajad (so III kooliaste). Varasem uuring väidab, et keskastme õpetajad ei ole sedavõrd huvitatud väärtuskasvatusalastest tulemustest, kuna nimetavad end pigem ainespetsialistideks, aineõpetajateks, oma ainekesksuses nad distantseeruvad isiksuse kasvatamisest selle äärmiselt mõjutatavas eas (Davidson et al 2007: 370). Samas ei ole keegi uuringutega välistanud, et isiksuse kasv ja tugevus, väärtushinnangute selgus ei aita kaasa ainealaste teadmiste parandamisele, pigem on see vastupidi (Davidson et al, 2007; Schihalejev & Jung, 2011).

Dewey väärtustas läbi oma õppimise käsitluse kooli suurimat rolli õppija toetaja ja arengukeskkonnana, kus tänu seal veedetud ajale ja suhete intensiivsusele ning kvaliteedile leiab aset õpilase mõjutamine enam teistest last ümbritsevatest keskkondadest (Watson & Benson, 2007: 49). Õpetaja poolt juhitud tegevus on õpilase jaoks vahest enamgi mõju avaldav, kui see, mida ta kogeb väljaspool kooli.

Seevastu Haydoni (2009) hinnangul ei saa õpetajat pidada väärtuste edastajaks või väärtushinnangute kujundajaks, kuna see ülesanne peaks olema eelkõige hariduse aines. Inimestes peab olema usku, et kool suudab viia inimesi uute teadmiste ja arusaamadeni väärtuste vallas (Haydon, 2009).

Jääb küsimuseks, kas hoiakuid ja väärtushinnanguid saab muuta ja kujundada, arvestades, et „hoiaku tegeliku sisu määrab või annab mõni eriti intensiivne, püsiv sh võimalik et ka üksik kogemus“ (Loit, 1999: 61). Kuurme (2009: 161) kirjeldab samuti väärtushinnangute „kujunemist läbi kogemuste“. Sealjuures võivad need olla ka vaimset laadi kogemuse nt luuleelamus (2009). Kooli, õpetaja ja teiste õpilast eesmärgistatult mõjutada püüdvate isikute poolt planeeritud väärtuskasvatustöö kannab vilja, kui see on kogemuslikult intensiivne ja pidev, pakkudes reaalselt kogemust, mitte ei kaasu vaid mingeid õppeülesandeid täites kõrvalteemana. Samuti ei pruugi vaid vestlusest siinkohal piisata. Malmstein (2004) leiab, et õpilast mõjutab enim see, mida ta näeb enda ümber toimuvat, mitte see, millest

räägitakse õpetajaga. Laiendades seda mõtet võiks ju oletada, et õpilast mõjutab enim selline väärtuskasvatusteskond, kus õpilaste ja õpetajate poolt tehtav on kooskõlas ja selle aluseks on samad moraalinormid ja –reeglid.

Niemi (2009) toob õpetaja tegevuse kui kasvamise toetajana välja mitmeid võimalusi, mis võib kõik koondada „eeskujuks olemise“ mõiste alla, ta kirjeldab õpetajat, kui oma jälje jätjat õpilase minasse. Õpetaja on kasvataja igal hetkel (Niemi, 2009: 46). Suurem osa tunnist kulub enamasti verbaalseks kommunikatsiooniks, mille üks osa on ka väärtushinnangute andmine ja oma arvamuse avaldamine moraalsetes küsimustes, mis on osa väärtuskasvatusest. „Väärtushinnangute andmisel on õpetaja alati õpilase suhtes jõu- ja võimupositsioonis, ta peab oskama sellega eetiliselt toime tulla,“ nimetab Jakobson (2009: 431) hinnangute andmist õpetaja eetika üheks oluliseks osaks.

Lisaks eelpooltoodud ajale, mis väärtustele pühendatakse ja eeskujule, mille läbi õpetaja saab õpilaste kasvamist mõjutada, on eespool toodud välja ka ainetunnis läbi meetoodiliste võtete toimuv kui planeeritud, süsteemse ja järjekindla kasvatustöö mõjutaja (Schihaljev ja Jung, 2012). Samas ei ole praeguste õpetajate baaskoolitus andnud õpetajatele ettevalmistust väärtuskasvatusega tegelemiseks. Väärtuskasvatuse meetodikat ega eetikaalaseid kursusi ei ole pidevana ühegi eesti kõrgkooli õpetajakoolituse õppekavas varasemalt olnud (Valk, 2009). Tänu riiklikule väärtusarenduse programmile on üha enam ka neid õpetajaid, kes väärtuskasvatuse teemaga ainetunnis teadlikult tegelevad. On küll uuritud õpetajate väärtusi oma tööd tehes (Lilles & Valk, 2009) ja toodud lisaks teadlikule õpetajapoolsele tegevusele välja tähtis õpetaja roll õpilaste mõjutaja ja kohtlejana nende moraali arendamisel (Berkowitz, 2009; Jakobson, 2009). Kuigi õpetaja olulisust eeskujuna on leidnud kinnitust (Niemi, 2009), ei anta täpseid juhiseid, kuidas kasvatada omakorda neid õpetajaid, kes tuleks selle suure rolliga toime. Alla 10 aastase staažiga õpetajate arusaam ja huvi õppekava vastu on äärmiselt väike ja samas nad hindavad ka oma mõju väikseks, kuigi planeerivad hoolsamini oma tunde võrreldes suurema staažiga õpetajatega“ (Krull, 2003: 144). Samas tasub noori õpetajaid meelitada õppekavaarenduse juurde, sest ehk oskaks väiksema staažiga ja nooremad õpetajad, kes eeldatavasti mäletavad oma kooliaega värskemalt enam arvestada ka õpilaste võimalike nägemustega oma tegevusest selle planeerimisel.

Eelnevat negatiivset kuvandit lükkaks ümber õpetajate mõju uurimine õpilaste väärtushinnangute kujundajatena, kui õpetaja suhe õpilasega määraks ära enam kui õpetaja arusaam õppekavast ja selle rakendamise määr. Samas on uurijad erineval seisukohal

õppeedukuse sõltumisest teaduslikust planeerimisest või õpetaja isikuomadustest lähtuvalt. Uuringutulemused on olnud heitlikud ja situatiivsed. „Eelmisel sajandil pühendasid uurijad üle 30 aasta uurimaks, kas õpetaja hoiakud ja käitumine mõjutavad õpilase õppetulemusi või teeb seda hoopis õppetöö planeerimine, õpilaste vastastikune mõju, individuaalsed erisused või õpilaste ja õpetajate vastastikune mõju“ (Krull, 1998: 67). Viimasel ajal levib siiski enam seisukoht, et „õpilase ja õpetaja suhe on oluline väärtushinnangute kujundaja, aga lisaks sellele määrab suuresti ära ka õpetamise tulemuslikkuse, kuna õpetamine on alati moraalne protsess ja ükskõik, millise metoodika rakendamise edu tagab positiivne suhe“ (Schihalejev & Jung, 2012: 11). Jättes kõrvale õpetaja isiku ja õppekava jääb meil alles tegevus ainetunnis, mis võib olla sõltuv mõlemast eelpool nimetatust, kuid ei pruugi. Tund peaks olema väärtuskasvatuse intensiivseim keskkond, andes läbi mingile teemale pühendatud aja ja võetud aja teada, mida peetakse oluliseks (Neeme, 2011). Seega, kui õpetaja ka ise ei kanna endas mingit kooli deklareeritud väärtust ja ka õppekavas ei ole seesama konkreetne väärtus kirjas kui kooli alusväärtus, kuid pidevalt kulutatakse aega selle käsitlemisele, kujuneb arvatavasti ka õpilase hinnang vastavas teemas.

Kuigi õpetaja ja ka kooli rolli õpilaste väärtuskasvatjana on palju esile toodud, rõhutatakse ka, et õpilased peavad ka ise osalema ühishinnangute kokkuleppimises, mis on demokraatia eelduseks (Sutrop, 2009b:64). Seeläbi ühendatakse õpetaja roll enam kodu, meedia ja eakaaslaste survegruppidega väärtuste kujundamisel.

Õpetajate ja põhikooli õpilaste väärtushinnangud ja suhtumine väärtuskasvatusse.

Õpetajatele suunatud väärtuskasvatusalase küsitluse vastustest selgus, et kõige suuremad raskused on väärtuste toomisega õppetöösse: ligi pooled koolid teatasid, et väärtuskasvatuse jaoks napib eraldi aega ja tegevusi ning kolmandik vastas, et õppematerjalide ja –meetodite valik lähtub väärtustest vähe või üldse mitte (samas kui näiteks töötajate ja õpilaste vaheliste suhete väärtustest lähtumise kohta andis kokku 10% vastuseks „vähe“ või „üldse mitte“) (Lilles et al, 2008).

Varasemates uurimustes on õpetajad väärtustanud enam oma töös hoolivust või muid heatahtlikkuse kategooria (Schwartz, 1992) väärtusi.

Lilles ja Valk (2009) uurisid 2008. aastal õpetajate (65 uuritavat, kellest 45 tegevõpetajat) hinnanguid väärtuskasvatusele. Uurimuse tulemuses tehti järeldused, et õpetajad peavad oma rolli väärtuskasvatjana suuremaks kui kooli rolli; õpetajaid takistab

väärtuskasvatuse läbiviimisel väärtushinnangute erinevus kooli ja kodu vahel ning et õpetajad vajavad koolitust ja toetust ning aega väärtuskasvatuse läbiviimiseks.

Samas uurimuses tuli välja, et osalenud õpetajad pidasid oma töös kõige olulisemateks väärtusteks ausust ja austust, seejärel õiglust, võrdset suhtumist õpilastesse, inimväärikust, hoolivust ning mõtte- ja väljendusvabadust (Lilles & Valk, 2009). Hirsjärvi kirjeldab ausust tähtsaima kasvatusesmärgina Soomes (küll emadel, mitte õpetajatel) juba 1981.a. uuringute tulemusena (Hirsjärvi, 1998).

2012.a. TÜ Eetikakeskuse poolt korraldatud Väärtuskasvatus konverentsil „Hea kooli mõõdupuu“ sõnastasid õpetajad ja teised haridustegelased (kokku 68 arvamuse avaldajat) paneeldiskussiooni järgselt hea kooli tunnused, kus nimetati esimeseks tunnuseks hoopis õpilase individuaalsuse toetamist ja kooli meeldivust (Hea kooli ..., 2012).

Viimane on kooskõlas ka PGS-iga (2010), mis on eelmisega tunduvalt enam loonud läbi § 48, 49 ja 58 erinevaid võimalusi õpilase abistamiseks ja toetamiseks raskuste korral. PGS toetab ja loob võimalused läbi suure valiku tugi- ja mõjutusmeetmete koolile ning õpetajale ametlikult prosotsiaalseks käitumiseks õpilase suhtes ja tema individuaalsusega arvestamiseks.

Ainevaldkondade pädevuste kirjeldamisel on nimetatud ka, mida õpilane peaks hakkama väärtustama ainealase pädevuse saavutamisel, nt sotsiaalsainete ainevaldkonnas on nimetatud muuhulgas, et õpilane peaks austama demokraatiat ja inimõigusi ning väärtustama sotsiaalselt tunnustatud käitumisnorme (Põhikooli ..., lisa 5, 2011).

Varasematest uuringutes põhikooli õpilaste hulgas, kus on uuritud nende väärtushinnanguid, tulid välja olulisemate vastuste esikümnesse sellised väärtused nagu turvalisus, heasoovlikkus (ausus, armastus sõprus) neile järgnesid saavutusväärtused ja võim (Vain, 2011). Lisaks on Eesti teismeliste väärtushinnangute uuringus (Mikk et al, 2009) selgunud, et enim väärtustatutena nimetatakse veel akadeemilist edukust, viisakust, ja ausust, aga ka teadmisi, sõprust, vähem hinnati tervist ja sallivust aga ka kõrget ühiskondlikku staatust ja rikkust.

Eespool nimetatud uuringus selgusid 8.-9. klassi õpilaste hinnangud õpetajate tööle. Suhtumisel õpetajasse peeti oluliseks neid isikuomadusi, mis olid otseselt seotud õpitegevusega. Näiteks töid õpilased enim välja ainetundmist, konsultatsioonis osalemise võimalust, distsipliiniga toimetulekut, kontrolli ja järjepidevust (Okas, 2004: 93). Olulisena ei toodud välja õpetaja tegevust eeskujuna või moraalkasvataja.

Tallinna linnas uuriti 2007. a. noorte väärtushinnanguid (samad uuringud 30-aasta võrdluses) ja märkimisväärne osa uuritavatest olid ka põhikooli III astmes. Tulemustest järelalus, et erinevatest tegevustest tähtsustati enim õppimist ja hea hariduse omandamist (haridust), perekonna loomist ja kodu eest hoolitsemist (perekond), suhtlemist sõpradega (sõprus) ja töötamist, sportimist või muid hobisid (saavutused) (Rämmer, 2009).

2. METOODIKA

2.1. Valimi kirjeldus

Käesoleva uurimuse valimi moodustasid Tartu linna koolides õppivad III kooliastme (7.-9. klassi) õpilased ja seal õpetavad õpetajad.

Uurimuses osalenud koolid valiti juhuvaliku alusel lugedes valimisse EHS-e nimekirjast (valimi kriteerium Tartu linna munitsipaalomandis olevad põhiharidust andvad tavaõppekava õpetavad koolid) iga neljanda kooli (kokku nimekirjas 14 kooli). Kokku jäi valimisse 6 kooli. Algses valikus oli iga kolmas kool, kuid üks kool ei soovinud küsitluses osaleda.

Küsitleti kõiki küsitluse päevadel koolis viibinud 7.-9. klasside õpilasi (vt tabel 1) ja õpetajaid. Küsimustikud esitati 1168 õpilasele. Koolide õpilasarvud III kooliastmes olid: 133, 225, 149, 237, 334 ja 90 õpilast. Küsitluses osales kokku 1056 õpilast ja 133 õpetajat. Täitmata jäi 112 ankeeti, neist 6 olid rikutud.

Tabel 1. *Õpilaste valimi sooline ja vanuseline jaotuvus.*

Vanus\ Sugu	Noormehed	Neiud	Kokku
13	96	117	213
14	195	185	380
15	152	138	290
16	86	79	165
17	3	5	8
Kokku	532	524	1056

Õpetajate valimis oli määravaks õpetaja tunnikoormus, mis pidi olema peamiselt III kooliastmes. Õpetajate puhul ankeedis valimi kirjeldamiseks täpsustavaid andmeid ei küsitud anonüümsuse säilitamiseks. Õpetajad valis välja sotsiaalpedagoog või õppealajuhataja selle järgi, kellel oli enim tunde uuringus osalenud õpilaste klassides sh klasside klassijuhatajad. Õpetajate jaoks oli ankeedi täitmine samuti vabatahtlik ja aja ankeedi täitmiseks valis õpetaja ise. Ankeete koolides edastanud isikud täitmisest keeldunud õpetajatest ei teatanud.

2.2. Mõõtmisvahend

Andmekogumismeetodina kasutati ankeete (vt lisad 1, 2), mille on koostanud töö autor koostöös juhendajaga ja kohandanud pärast pilootuuringut. Avatud küsimustega ankeedid koosnesid 4 küsimusest. Uuritavad olid jagatud kahte rühma, üks ankeet oli koostatud

õpetajatele ja teine õpilastele. Küsimused jagunesid sisuliselt kaheks: kaks uurisid õpetajate ja õpilaste hinnanguid väärtustele koolis *Nimetage 3-5 väärtust, milles oma koolis lähtute ja millisele väärtusele on vaja teie koolis rohkem tähelepanu pöörata?* ja kaks küsimust käsitlesid hinnanguid väärtuskasvatusele: *Milliseid tegevusi kasutate väärtuskasvatuseks oma tunnis? Kus ja kuidas väljenduvad kõige enam teie kooli väärtused?* Väärtuskasvatust koolis vaadeldi kahel tasandil – kooliklassis ja koolis.

Mõlematele ankeetidele oli toodud pöördumises ankeedi sihtrühm, teema, eesmärk, ankeedi täitmisele kuluv orienteeruv aeg ning viide selle anonüümsusele. Sissejuhatuses oli kirjeldatud nii õpilaste kui õpetajate ankeetidel väärtuste mõiste ja õpetajate ankeedile ka väärtuskasvatuse mõiste. Õpilaste ankeedil oli lisaks õpilase vanuse ja soo märged, mida õpetajate ankeedil anonüümsuse säilitamiseks ei olnud. Ankeedi valiidsuse suurendamiseks viis autor läbi pilootuuringu, et selgitada välja vastamiseks orienteeruv aeg, kontrollida küsimuste eakohasust ja mõistetavust. Eeluringu tulemusel täpsustati osade küsimuste sõnastust. Esimeses küsimuses lisaks olnud täpsustus *Põhjendage miks?* eemaldati, vastuste konkretiseerimiseks.

2.3. Protseduur

Uurimus viidi läbi 2012.a kevadel Tartus. Uurimuses osalemine oli vabatahtlik ja õpilased, kes avaldasid soovi mitte vastata küsimustikule, ei pidanud seda täitma. Ankeetide täitmise viisid läbi lisaks töö autorile (ühes koolis) erinevate koolide sotsiaalpedagoogid. Küsimustikud õpetajatele edastas töö autor (ühes koolis), kooli sotsiaalpedagoog (neljas koolis) või õppealajuhataja (ühes koolis). Enne ankeedi täitmist (ja ka selle päises) selgitati uuritavatele, et sellele vastamine on anonüümne, vabatahtlik ja nende isiklikke hinnangulisi vastuseid kasutatakse vaid teaduslikul eesmärgil.

Nõusolekut küsitluse läbiviimiseks küsis vastavas koolis küsitlust läbi viinud isik kooli juhtkonnalt, kuna tulemused kajastavad kooli ja selle tegevuse kohta käivaid hinnanguid.

Ankeedi täitmine toimus õpilastele grupiviisiliselt koolitundide ajal (klassijuhataja tunnis) või klassijuhataja poolt määratud ajal ja õpetajatele nende poolt vabalt valitud ajal. Keskmiselt kulus küsimustikule vastamiseks läbiviijate andmetel 5-10 minutit.

2.4. Andmetöötlusmeetod

Kontentanalüüs ehk sisuanalüüs on kvantitatiivne tekstianalüüsi meetod, mida kasutatakse antud töös, kuna püstitatud avatud küsimustele küsimustikes soovitakse saada

numbrilisi vastuseid. See on sobilik eksplitsiitsete ehk sõnaselgete väärtusmõistete kokkulugemiseks (Kalmus, 1999). Kontentanalüüsiks ettevalmistamisel seati uurimisülesanded, mille alusel moodustati küsimused. Esimese etapina käesoleva uurimuse andmeanalüüsis selekteeriti vastustustega materjal. Kuna kõikide küsimuste puhul oli tegu avatud küsimustega, moodustati vastuste sisu alusel teise etapina kategooriad. Kategooriate loomisel kasutati võrdlevalt kahe eksperdi hinnanguid, et tagada kategooriate reliaablus. Andmeid töödeldi kvantitatiivselt ning leiti kategooriate esinemissagedus. Vastuste interpreteerimisel kasutati kirjeldavat statistikat (protsentjaotused). Kolmandas etapis arutleti saadud tulemuste üle..

Tulemuste esitamisel on esimeses küsimuses kirjeldav olukord, uurimaks väärtusi koolis, millest lähtutakse, nimetatud *tegelikkuseks* ja neljandas küsimuses olukord, kus küsitakse väärtusi, millele peaks enam tähelepanu pöörama, nimetatud *ideaaliks*. Tegelikkus on seejuures reaalne, olemasolev olukord. Ideaalne olukord on inimeste ideedes eksisteeriv, soovitud ja parim olukord (Eesti keele, s.a).

Vastuste kategooriad kujunesid vastuste sobitamise ja rühmitamise teel ning said nimetused peale sarnaste tunnuste alusel rühmitamist. Vastuste kategooriatesse jagamise aluseks oli kaks võrdlevat eksperthinnangut. Esimese ja neljanda küsimuse vastuste, mis kirjeldasid hinnanguid väärtustele koolis, kategoriseerimisel kujunesid õpetajate ja õpilaste vastuste alusel kokku 11 kategooriat (vt tabel 2) ja lisaks *ei tea* vastused. Kategooriad olid: (1) haridus/teadmised, (2) hindamine, (3) isiksuse areng, (4) konkurents/võistluslikkus, (5) kooli füüsiline keskkond ja olme, (6) kooli traditsioonid, (7) õpetaja tähtsus väärtuskasvatjana, (8) õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine, (9) prosotsiaalne käitumine, (10) viisakus/distsipliin, (11) üldinimlikud väärtused. Kategooriate ja üksikvastuste jaotus koos esinemissagedusega on toodud lisa 3.

Tabel 2. *Õpetajate ja õpilaste antud vastused kooli väärtustele tegelikkuses ja ideaalis ja nende jagunemine kategooriatesse*

Haridus/teadmised
analüütiline mõtlemine, haridus/ hea haridus/ mitmekülgne haridus, haridussüsteem, keeled, motivatsioon õppida/ õpihimu/ -tahe, nõuda õpilastelt enam, õppimine/ hea õppimine, tarkus/ haritus/ lai silmaring, tublidus, tugevate külgede arendamine, harjutamine
Hindamine
head hinded, eksamid/eksamite tulemused, kodused tööd, objektiivsus, tunnustamine
Isiksuse areng
Ettevõtlikkus, vaprus/ julgus, püüdlikkus/ usinus, algatusvõime, iseseisvus, iseloom, parem enesehinnang

Konkurents/võistluslikkus
Populaarsus, konkurents, sport, võistlused
Kooli füüsiline keskkond ja olme
tervis/ tervislik toit, igas klassis telekas/ tasemel klassiruumid/ hea remont/ koolimaja kaasaegsus, hea söök, raha, välimus, väljas käimine, puhtus, keskkond
Kooli traditsioonid
Traditsioonid, tähtpäevade tähistamine, isamaa/patriotism
Õpetaja tähtsus väärtuskasvatajana
õpetaja töö
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine
arendamine/ areng/ arenemine, järjepidevus, laste heaolu, lõbusus/ rõõmsameelsus/ koolirõõm/ positiivne suhtumine, loomingulisus/ loovus/ eneseväljendus/ esinemisjulgus, suunad/ ringid/ huvide arendamine, rahu, nauding, musikaalsus, perekond, turvalisus
Prosotsiaalne käitumine
üksteise aitamine/ abivalmidus, abi küsimine, avatus, armastus, emotsionaalne intelligentsus, empaatia, headus/ heatahtlikkus, hoolivus, kaastundlikkus, kokkuhoidmine/ ühtsus, koostöö, lahkus, märkamine/ tähelepanelikkus/ teistega arvestamine, mõistmine, nõrgemate külgede abistamine/ individuaalsusega arvestamine, sallivus/ tolerantsus, suhtlemisoskused/ sotsiaalsed oskused, sõbralik käitumine/ sõbralikkus/ sõprus/ sõbralikud suhted, usaldus
Viisakus, sõnakuulelikkus, distsipliin
aeg ja selle planeerimine/ tähtaegade seadmine/ tähtaegadest kinni pidamine, ei spikerda/ ei peta töödes/ kontrollitakse rohkem kt-d, ei tohi tähtsustada välimust, väärikas käitumine/käitumine, kiusamise vastu/vägivalla suhtes 0-tolerants, kord/distsipliin/reeglid, kultuur, kuulekus, kõlbeline kasvatus, õpilaste suutlikkus ja vastupidavus, sõnapidamine, töökus, viisakus/kombekus
Üldinimlikud väärtused: humaansus, austus, kohusetunne, lojaalsus, õiglus, vabadus, vastutus, ausus, kõlblus, võrdsus
Humaansus, austus/ lugupidamine, kohusetunne, lojaalsus, õiglus, väärtuste hindamine, vabadus, vastutus, võrdsus, ausus/ kõlblus/ moraal
Ei oska vastata
ei tea

Teise küsimuse vastustest kujunenud kategooriaid oli 9 (vt tabel 3): (1) hindamine, (2) klassiväline töö, (3) kogu koolielu, (4) metoodilised/didaktilised võtted tunnis, (5) kooli traditsioonid ja kombed, (6) prosotsiaalne käitumine, (7) õppetöös ja teatud ainetundides ja (8) tunniväline tegevus koolis, lisaks vastajad, kes ei osanud midagi välja tuua (9). Kategooriad moodustasid järgmistest üksikvastustest, mis koos vastuste arvu ja esinemissagedusega on toodud lisas 4.

Tabel 3. *Õpetajate ja õpilaste hinnangud väärtuskasvatusele kooliklassis kategooriatesse jagatuna.*

Kategooria ja sellesse kuuluvad üksikvastused
Hindamine/kontroll
eksamitel/ lõpetamisel, hinded, järelvastamiste ajal/ pikendatud õppetööl, suvetööl, tunnustamisel/ preemiad tublidele, kontrolltöid tehes/ tasemetöid tehes/ töid tehes, kodutöodes/ kodutööde kontrollimisel
Klassiväline töö
arenguvestluse/koosolekud/nõukogud, klassiõhtud, kontserdid, loengud/külalised peavad loenguid, tantsu/huviring, teatris käies/õppekäigul, üritused

Kogu koolielu
kogu aeg koolis, elu ise
Kooli traditsioonid ja kombed
aktustel/ traditsioonilistel üritustel, teemanädalad/ teemapeod/ muusikapäev, tantsupäev/ hoolivusnädal/ väärtusnädalal/ spordinädalal
Metoodilised/didaktilised võtted väärtuskasvatases
dialogid, esinemised/ etendused/ näidendid/ esitlused/ projektid, filmide vaatamine/ filmid, hommikuringid/ päeva alustamine/ tunni alustamine, ITK, kirjandis/ loovtöodes/ esseedes, küsitlusi täites, loovtööd/ kunstitund, mängides, rollimängudes, probl. lah. ülesannetes, plakatid, aktiivõppemeetoditega, rühma- /paaristööd tehes/ koostöötamisel, suhtlemisel/ vestlustes, tekstianalüüs/ juttude jutustamine/ lugude jutustamine, tundides arutelu/vestlused/diskussioonid/ rääkimine, väideldes/ viktoriinides, võistlused/ sport/ konkursid, õpetajate käitumine/ eeskuju/ nõuded, õppimisel/ õppetöös, tundides
Prosotsiaalne käitumine
heategevuses klassiga, abistamisel, teiste aitamisega/kui aidatakse teisi tunnis,
Teatud ainetundides, õppetöö käigus
ajaloos, tööõpetus/ kunstiõpetus, bioloogias, eestik tunnis/ kirjanduses, ingl. k, inim.õp, suhtlemise, tervise õp. tund, kehalises kasvatuses, muusikahariduses, muusika abil, klj tunnis, õpiabitud, loodusõpet/ õuesõppes/ füüsikas, matem.
Tunniväline tegevus koolis
vahetundides, söömas/ sööklas /puhvetois
Ei tehtagi, ei ole märganud
ei tehtagi

Kolmanda küsimuse vastuste analüüsimisel (vt tabel 4) kujunes 11 kategooriat: (1) hindamine, (2) juhtimine, (3) klassivälised tegevused, (4) kogu koolielu, (5) kooli traditsioonid ja kombed, (6) prosotsiaalne käitumine, (7) suhtlemine, (8) kooli füüsiline keskkond ja olme (9) õpetajate tegevus väärtuskasvatana, (10) õpilaste käitumine ja oli ka samuti neid, kes ei osanud vastust anda(11). Üksikvastused jagunesid kategooriate vahel järgmises tabelis toodud viisil, koos esinemissagedustega on tulemused toodud lisas 5.

Tabel 4. *Õpetajate ja õpilaste hinnangud väärtuskasvatusele koolis kategooriatesse jagatuna, vastuste arv ja esinemissagedus.*

Kategooria ja sellesse kuuluvad üksikvastused
Hindamine
õpilaste saavutustes/ tulevikus/ tulemustes, hinnetes, tunnustamisel
Juhtimine
direktori kõnes/juhtkonnas, kooli arengus/arenguplaanides, õpilasesinduses, kodukorras/klassi reeglites, sots.ped./kooliõe/arsti/valvuritadi olemasolu koolis, teiste koolide vabadel päevadel ollakse koolis
Klassivälised tegevused
kodus õppides, huviringides/ näiteringis, olümpiaadid, spordivõistlustel, viktoriinidel, klassireisidel/ õppekäikudel
Kogu koolielu
koolis kogu aeg/ igapäevases koolielus, igapäeva/ peale kooli tegevustes, reaalsuses, õppimisel, tunnis, vahetunnid, teretamisel/viisakuses
Kooli füüsiline keskkond ja olme
garderoobis/ wc-s, kooli suurus/ väiksus/ omapära annab eelise teiste ees, koolimaja hoitakse korras/ remonditakse, seintel klaasi taga/ karikakapis/ teadetetahvilil/ telekas, meedias, sööklas
Kooli traditsioonid ja kombed

aktused, kui kõik on koos aulas/ koos kooliga olles, prügi sorteerimisel, logol/ lipul/ hümnis/ märkides/ seintel/ kooli muuseumis, ürituste ajal/ esinedes/ näidendites, laulupidu , traditsioonilised üritused (jõulupidu, sünnipäev), teiste koolidega suhtlemisel
Õpilaste käitumine
pahanduste korral, õpilaste käitumises
Õpetajate tegevus väärtuskasvatjana
õpetajad räägivad, õpetajate käitumises
Suhtlemine
suhtes õpetaja –lapsevanem, suhtes õpetaja-õpetaja, suhtes õpetaja-õpilane, tavaliselt ollakse sõbralikud/ sõbralikes suhtes, suhtlemisel üksteisega/ suhtes/ inimestega suheldes
Prosotsiaalne käitumine
heategevuses, klassikollektiivis koos olles klassiga, kokkuhoidvus/ ühtehoidvus, abistame üksteist, hoolivuses
Ei tea
ei ole silma paistnud, ei tea

Fikseeriti erinevate väärtusmõistete esinemissagedus, sama liiki väärtusmõisteid (nt *austus* ja *lugupidamine* või *sõbralikkus* ja *sõbralikud suhted*) loeti loendamisühikus, milleks oli üks kategooria, üheks. Samatähenduslikud mõisted või üksikvastused ühe kategooria loendamisühikus esinemissagedust ei muutnud.

3. TULEMUSED

Uurimistulemused esitatakse kolmes osas: (1) kirjeldades ja (2) võrreldes õpetajate ja õpilaste poolt ankeetidele antud vastuseid seoses väärtustega koolis tegelikkuses ja ideaalis ning (3) kirjeldatakse ja (4) võrreldakse õpetajate ja õpilaste hinnanguid seoses väärtuskasvatusega kooliklassis ja koolis ning nende jaotumist kategooriatesse ning vastuste protsentjaotust. Kirjeldamisel on peamiselt välja toodud kategooriad antud vastustest ja nende erinevused uuritavate gruppide vahel. Osaliselt on tulemuste puhul illustreerimiseks välja toodud ka täpsustusi üksikvastuste osas, kui need on olnud võrdluses olulise erinevusega.

3.1. Väärtused koolis õpilaste ja õpetajate hinnangul.

Õpetajate ja õpilaste küsitlemise eesmärgiks oli kirjeldada ja võrrelda antud hinnanguid seoses väärtustega koolis ja väärtuskasvatusega koolis. Esmalt vaadeldakse õpetajate ja õpilaste hinnanguid väärtustele koolis ja teiseks võrreldakse neid gruppide vahel ja olukordade vahel.

Esimene küsimus uuris õpetajate hinnanguid väärtustele koolis: *Nimetage 3-5 väärtust, millest teie koolis lähtutakse*. Kokku anti küsimusele 551 üksikvastust, mille kategoriseerimisel kujunes 11 kategooriat (vt tabel 2 ja lisa 3). Õpetajad ei andnud ühtegi vastust, mis oli seotud konkurentsi kategooriaga. Kategooriates antud vastuste arv ja jaotuvus on toodud tabelis 5.

Tabel 5. Kategooriad õpetajate hinnangutest tegelikkuses väärtustele koolis, antud vastuste arv ja protsentjaotus.

Kategooria	Vastuste arv	Protsent vastustest
Prosotsiaalne käitumine	193	35.03
Üldinimlikud väärtused	157	28.49
Haridus /teadmised	57	10.34
Viisakus, distsipliin	51	9.26
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine	45	8.17
Isiksuse areng	16	2.90
Kooli füüsiline keskkond ja olme	14	2.54
Kooli traditsioonid	11	2.00
Hindamine	4	0.73
Õpetaja tähtsus väärtuskasvatajana	3	0.54
Kokku	551	100

Õpetajad kirjeldasid kooli väärtustena enim prosotsiaalse käitumisega seotud ja üldinimlikke väärtusi. Nende kategooriate siseselt olid enim mainitud üksikvastused

prosotsiaalse käitumise kategoorias *hoolivus, sõbralikkus, teineteisega arvestamine* ja üldinimlike väärtuste kategoorias *ausus, austus* ja *vastutus*. Samuti rohkem võrreldes teiste kategooriatega vastati, et kooli väärtuseks on hariduse/teadmiste, viisakuse ja õpilaste turvalise arengu toetamisega seotud kategooriad. Nendes kategooriates kirjeldati hariduse kategoorias üksikvastustena enim *tarkust* ja *analüütilist mõtlemist*, viisakuse/distsipliini kategoorias *viisakust* ja *töökust* ning õpilase turvalise arengu toetamise kategoorias *loovust, arendamist* ja *järjepidevust*.

Vähem vastati, et kooli väärtuseks on isiksuse areng, kooli füüsiline keskkond ja olme, kooli traditsioonid, hindamine ning õpetaja tähtsus väärtuskasvatajana.

Lisaks sooviti õpetajatelt teada, millised on nende hinnangul ideaalis (vt lk 23) väärtused koolis: *Millisele väärtusele on vaja teie koolis rohkem tähelepanu pöörata?* Kokku anti küsimusele 254 vastust, mille kategoriseerimisel kujunes 11 kategooriat. Kategooriates antud vastuste arv ja jaotuvus on toodud tabelis 6 (ja lisa 3).

Tabel 6. Kategooriad õpetajate hinnangutest ideaalis kooli väärtustele, antud vastuste arv ja protsentjaotus.

Kategooria	Vastuste arv	Protsent vastustest
Üldinimlikud väärtused	96	37,80
Prosotsiaalne käitumine	85	33,46
Viisakus/ distsipliin	34	13,39
Haridus/teadmised	14	5,51
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine	13	5,12
Ei oska vastata	3	1,18
Kooli füüsiline keskkond ja olme	3	1,18
Hindamine	2	0,79
Õpetaja tähtsus väärtuskasvatajana	2	0,79
Isiksuse areng	1	0,39
Kooli traditsioonid ja kombed	1	0,39
Kokku	254	100

Üle kolmandiku vastustest kuulus üldinimlike väärtuste kategooriasse, millest leidsid enim nimetamist *vastutus, kohusetunne* ja *austus*. Samuti üle kolmandiku vastustest oli prosotsiaalse käitumise kategoorias sh mainiti üksikvastustest enim *sallivust* ja *hoolivust*. Nendele kategooriatele järgnes viisakuse/distsipliini kategooria, kus enim nimetatud üksikkategooria oli *väärikas käitumine*. Haridus ja õpilase turvalise arengu toetamine olid vähem mainitud. Üsikut õpetajad leidsid, et kooli väärtused ideaalis oleksid kooli füüsiline keskkond ja olme, hindamine, õpetaja tähtsus väärtuskasvatajana, isiksuse areng ja kooli traditsioonid ning kombed.

Ka õpilaste puhul vadeldakse hinnanguid väärtustele koolis vastustes küsimusele:

Nimetage 3-5 väärtust, millest teie koolis lähtutakse. Kokku anti küsimusele 3090

üksikvastust, mille kategoriseerimisel kujunes 11 kategooriat, õpilased ei nimetanud ühtegi vastust, mis oleks seotud õpetaja väärtuskasvatajana kategooriaga. Kategooriates antud vastuste arv ja jaotuvus on toodud tabelis 7 (ja lisas 3).

Tabel 7. Kategooriad õpilaste hinnangutest tegelikkuses väärtustele koolis, antud vastuste arv ja protsentjaotus.

Kategooria	Vastuste arv	Protsent vastustest
Prosotsiaalne käitumine	771	24,95
Haridus/teadmised	584	18,90
Üldinimlikud väärtused	490	15,86
Viisakus/ distsipliin	427	13,82
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine	310	10,03
Kooli füüsiline keskkond ja olme	188	6,08
Hindamine	135	4,37
Konkurents/võistluslikkus	75	2,43
Kooli traditsioonid	68	2,2
Isiksuse areng	23	0,74
Ei oska vastata	19	0,61
Kokku	3090	100,00

Õpilased kirjeldasid kooli tegelike väärtustena enim (veerand antud vastustest) prosotsiaalse käitumisega seotud ja hariduse/teadmistega seotud väärtusi. Nende kategooriate siseselt olid enim mainitud prosotsiaalse käitumise kategoorias *sõbralikkust ja hoolivust*, hariduse/teadmiste kategoorias *head haridust, head õppimist ja tarkust*. Nendele kahele kategooriale järgnes vastuste arvult üldinimlike väärtuste kategooria ja viisakuse/distsipliini kategooria, neis anti enim üksikvastuseid vastavalt *ausus* ja *austus* ning *kord/reeglid*, *viisakus* ja *väärikas käitumine*. Vähem õpilasi pidas kooli väärtusteks õpilaste turvalise arengu toetamist, kooli füüsilist keskkonda, hindamist, kooli traditsioone ja isiksuse arengut. Õpilaste küsimustike kategoriseerimisel oli uus väärtuste kategooria võrreldes õpetajate vastuste töötlemisega konkurents/ võistluslikkuse kategooria ja samuti oli neid õpilasi, kes väärtusi koolis nimetada ei osanud.

Ka õpilastele esitati küsimus *Millisele väärtusele on vaja teie koolis rohkem tähelepanu pöörata?* Kokku anti sellele küsimusele 1074 vastust, mille kategoriseerimisel kujunes 11 kategooriat, sh oli küsimustikke, kus ei osatud ühtegi väärtust välja tuua. Kategooriates antud vastuste arv ja jaotuvus on toodud tabelis 8 (ja lisas 3).

Tabel 8. Kategooriad õpilaste hinnangutest ideaalis kooli väärtustele, antud vastuste arv ja protsentjaotus.

Kategooria	Vastuste arv	Protsent vastustest
Prosotsiaalne käitumine	312	29,05

Üldinimlikud väärtused	200	18,62
Viisakus, sõnakuulelikkus, distsipliin	176	16,39
Kooli füüsiline keskkond ja olme	124	11,55
Haridus/teadmised	113	10,52
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine	58	5,40
Ei oska vastata	36	3,35
Hindamine	24	2,23
Kooli traditsioonid	12	1,12
Isiksuse areng	10	0,93
Konkurents/võistluslikkus	9	0,84
Kokku	1074	100.00

Ligi kolmandik vastanutest pidas prosotsiaalset käitumist sh eelkõige *sõbralikke suhteid* ja üldinimlikke väärtusi sh eelkõige *austust* ja *ausust* ideaalis kooli väärtusteks. Viisakuse/distsipliini kategoorias oli enim kirjeldatud vastus *viisakus*. Neile järgnesid kooli füüsilise keskkonna ja olme kategoorias enim mainitud *heas korras/ remonditud kooli ruumid* ja hariduse/ teadmiste kategoorias *hea haridus*. Vähem leiti, et ideaalis peaks kooli väärtusteks olema õpilaste turvalise arengu toetamine, hindamine, kooli traditsioonid, isiksuse areng ja konkurents.

3.2. Erinevused õpilaste ja õpetajate hinnangutes väärtustele koolis

Õpetajate ja õpilaste hinnangutes kooli väärtustele tegelikkuses ilmnemise enamustes kategooriates statistiliselt olulised erinevused (vt lisa 6). χ^2 testiga võrreldi nii üksikvastuste esinemissagedust kui ka kategooriate esinemissagedust vastuste hulgas. Allpool toodud tabelites 9 ja 10 on esitatud erinevused õpilaste ja õpetajate hinnangutes tegelikkuses väärtustele koolis. Tabelites on esitatud statistiliselt olulised erinevused antud hinnangutes väärtuskategooriate vahel küsimusesiseselt (vt ka lisa 6). Tekstis on toodud illustreerivana ka kategooria siseselt olulisemad erinevused üksikvastuste esinemissageduses (kõik tulemused lisa 7). Seega on võimalus lisaks väärtuskategooriatele antud hinnangutele võrrelda ka seda, milliseid üksikvastused eristusid kategooriasiseselt. Esimesena on vaatluse all väärtused koolis tegelikkuses, mida õpetajad nimetasid enam ja kus ilmnemise vahel statistiliselt olulised erinevused.

Tabel 9. Kategooriad õpetajate enim antud vastustest tegelikkuses väärtustele koolis võrreldes õpilaste hinnangutega, antud vastuste arv, protsentjaotus, χ^2 testi tulemus ja p-väärtus.

Kategooria	Õpetajate vastuste arv ja protsent vastustest		Õpilaste vastuste arv ja protsent vastustest		χ^2 väärtus*
Üldinimlikud väärtused	157	28.49	490	15,86	50,24**
Prosotsiaalne käitumine	193	35.03	771	24,95	23,88**
Isiksuse areng	16	2.90	23	0,74	18,58**

Õpetaja tähtsus väärtuskasvatajana	3	0.54	0	0	10,85**
------------------------------------	---	------	---	---	---------

*-p<0,05, **-p<0,01

Kuigi mõlemad grupid andsid prosotsiaalse käitumise kategooria väärtuste kohta enim vastuseid, ilmnedid statistiliselt olulised erinevused ka selles kategoorias. Õpetajad nimetasid väärtustena koolis peaaegu kõiki üldinimlike väärtuste kategooriasse kuulunud üksikväärtusi enam kui õpilased, seega suurim erinevus ilmned selles kategoorias antud vastuste vahel. Sealhulgas eristus üksikvastustest kategooriasiseselt (vt ka lisa 6) eriti *lojaalsus* ($\chi^2=11,85$; $p<0,01$) ja *humaansus* ($\chi^2=5,76$; $p<0,05$), mida õpetajad nimetavad sagedamini väärtusteks koolis kui õpilased. Küsimusesiseselt eristusid oluliselt lisaks lojaalsusele ja humaansusele, veel ka *austus/lugupidamine* ($\chi^2=6,07$; $p<0,05$), *vastutus* ($\chi^2=5,02$; $p<0,05$) ja *ausus* ($\chi^2=12,88$; $p<0,01$). Samuti nimetasid õpetajad oluliselt enam väärtusi, mis olid seotud kategooriatega prosotsiaalse käitumine, isiksuse areng ja õpetaja tähtsus väärtuskasvatajana.

Prosotsiaalsetest väärtustest eristus kategooriasiseselt enim *märkamine/teistega arvestamine* ($\chi^2=23,94$; $p<0,05$), *sõbralik käitumine* ($\chi^2=20,4$; $p<0,01$) ja *empaatia* ($\chi^2=19,35$; $p<0,01$). Küsimusesiseselt olid olulised erinevused õpetajate vastustes prosotsiaalsesse kategooriatesse kuulunud üksikvastustest lisaks veel *abivalmidus* ($\chi^2=6,39$; $p<0,05$), *individaalsusega arvestamine* ($\chi^2=8,73$; $p<0,01$), *sallivus* ($\chi^2=22,521$; $p<0,01$) ja *usaldus* ($\chi^2=8,583$; $p<0,05$). Nagu tabelist nähtub nimetasid õpetajad õpilastest oluliselt enam veel kooli väärtustena isiksuse arengut ja õpetaja tähtsust väärtuskasvatajana.

Õpilaste poolt nimetati väärtustena koolis tegelikkuses enam teisi kategooriaid kui õpetajate poolt. Õpilaste poolt enam kui õpetajate poolt välja toodud väärtused on toodud järgnevas tabelis (tabel 10).

Tabel 10. Kategooriad õpilaste enim antud vastustest kooli tegelikele väärtustele võrreldes õpetajate vastustega, antud vastuste arv, protsentjaotus, χ^2 testi tulemus ja p-väärtus.

Kategooria	Õpetajate vastuste arv ja protsent vastustest		Õpilaste vastuste arv ja protsent vastustest		χ^2 väärtus*
Haridus /teadmised	57	10.34	584	18,90	23,01**
Hindamine	4	0.73	135	4,37	15,92**
Konkurents/võistluslikkus	0	0	75	2,43	12,48**
Kooli füüsiline keskkond ja olme	14	2.54	188	6,08	10,54**
Viisakus, distsipliin	51	9.26	427	13,82	8,14**

*-p<0,05, **-p<0,01

Õpilased vastasid tegelikkuses väärtustena koolis oluliselt enam hariduse, hindamise, konkurentsi, kooli füüsilise keskkonna ja viisakusega seotud väärtusi. Hariduse kategoorias nimetasid õpilased oluliselt enam *head haridust* ($\chi^2=12,23$; $p<0,01$) ja *head õppimist* ($\chi^2=16,6$; $p<0,01$). Õpetajad mainisid samas kategoorias õpilastest oluliselt enam *analüütilist mõtlemist* ($\chi^2=12,23$; $p<0,01$), kuid küsimusesiseselt see hariduse, kui väärtuskategooria tulemust, ei

mõjutanud. Hindamise kategoorias nimetasid õpilased koolis väärtustatavaks õpetajatest oluliselt enam *häid hindeid* ($\chi^2=15,08$; $p<0,01$). Konkurentsi kategooriat tõid välja vaid õpilased. Konkurentsi kategoorias nimetati enim üksikvastusena väärtusena *sporti* ($\chi^2=7,34$; $p<0,01$). Ka kooli füüsilist keskkonda sh eriti (*tervislikku*) *toitu* ($\chi^2=4,51$; $p<0,05$) üksikvastusena ja viisakust sh eriti *väärikat käitumist* ($\chi^2=10,25$; $p<0,01$) üksikvastusena.

Võrdselt (vt ka tabel 11) hindasid õpilased ja õpetajad kooli väärtustena õpilase turvalise arengu toetamist ja kooli traditsioone. Nendes kategooriates statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu.

Tabel 11. *Kategooriad vastustest väärtustele koolis tegelikkuses õpetajate ja õpilaste hinnangutel, kus erinevusi ei ilmnenu, vastuste arv, protsentjaotus, χ^2 testi tulemus ja p-väärtus.*

Kategooria	Õpetajate vastuste arv ja protsent vastustest		Õpilaste vastuste arv ja protsent vastustest		χ^2 väärtus*
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine	45	8,17	310	10,03	1,64
Kooli traditsioonid	11	2,00	68	2,20	0,02

Võrreldes õpetajate ja õpilaste hinnanguid väärtustele koolis ideaalis, ilmnes statistiliselt olulisi erinevusi vähem ja need on toodud tabelis 12.

Tabel 12. *Statistiliselt oluliste erinevustega kategooriad õpilaste ja õpetajate hinnangutest ideaalis väärtustele koolis, antud vastuste arv, protsentjaotus, χ^2 testi tulemus ja p-väärtus.*

Kategooria	Õpetajate vastuste arv ja protsent vastustest		Õpilaste vastuste arv ja protsent vastustest		χ^2 väärtus*
Üldinimlikud väärtused	96	37,80	200	18,62	42,5**
Kooli füüsiline keskkond ja olme	3	1,18	124	11,55	24,33**
Haridus/teadmised	14	5,51	113	10,52	5,4*
Õpetaja tähtsus väärtuskasvatjana	2	0,79	0	0	4,04*

*- $p<0,05$, **- $p<0,01$

Oluliselt erinevalt hindavad õpetajad ja õpilased ideaalis väärtustena koolis üldinimlike väärtusi, kooli füüsilist keskkonda, haridust ja õpetajad tööd väärtuskasvatjana. Seejuures hindavad õpetajad enam üldinimlike väärtusi ja õpetaja tööd väärtuskasvatjana ning õpilased enam kooli füüsilist keskkonda ja haridust üldiselt väärtusena koolis. Õpetajate poolt enim hinnatud üldinimlike väärtuste kategoorias oli õpilaste vastuste arv oluliselt väiksem. Oluliselt erinevate hinnangute arvuga üldinimlike väärtuste kategoorias olid väärtused *kohusetunne* ($\chi^2=50,95$; $p<0,01$) ja *vastutus* ($\chi^2=87,38$; $p<0,01$), mida hindasid enam õpetajad võrreldes õpilastega. Õpilased hindasid oluliselt enam kui õpetajad kooli füüsilise keskkonna kategooriat. Üksikväärtusena kategooria sees oli suurim erinevus hinnangutes väärtusele *heas korras koolimaja* ($\chi^2=4,72$; $p<0,05$) ja *hea söök* ($\chi^2=9,02$; $p<0,05$).

Mõlemad grupid hindasid kooli väärtusena kõrgelt prosotsiaalset käitumist ja viisakust ja nende kategooriatega seotud väärtusi, kuid statistiliselt olulist erinevust nendes kategooriates ei ilmnenu. Kategooriate siseselt ilmnis üksikuid oluliselt erinevaid antud hinnanguid, nt nimetasid õpetajad õpilastest enam (*kooli*)rõõmu ($\chi^2=6,13$; $p<0,01$) ideaalis kooli väärtuseks (vt täpsemalt lisa 7).

Erinevused hinnangutes kooli väärtustele tegelikkuses ja ideaalis.

Esimeses küsimuses paluti õpetajatel välja tuua kooli väärtused tegelikkuses ja neljandas küsimuses kooli väärtused ideaalis. Õpetajate hinnangute erinevuste võrdlemiseks tegeliku ja ideaalse olukorra vahel kasutati samuti χ^2 testi ja arvutati statistiliselt olulised erinevused (vt tabel 13). Statistiliselt olulise erinevusega võrreldi nii küsimuse siseselt kategooriate tulemusi kui ka üksikvastuseid kategooriate siseselt.

Tabel 13. Kategooriad vastustest õpetajate hinnangud väärtustele koolis tegelikkuses ja ideaalis, antud vastuste protsentjaotus, χ^2 testi tulemus ja p-väärtus.

Kategooria	Protsent vastanutest		χ^2 väärtus*
	Tegelikkus	Ideaalis	
Üldinimlikud väärtused	28.49	37.80	6.55*
Isiksuse areng	2.90	0.39	4.15*
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine	8.17	5.12	3.75
Ei oska vastata	0.00	1.18	3.74
Viisakus, distsipliin	9.26	13.39	2.72
Kooli traditsioonid	2.00	0.39	2.05
Kooli füüsiline keskkond ja olme	2.54	1.18	0.97
Haridus /teadmised	10.34	5.51	0.85
Hindamine	0.73	0.79	0.46
Prosotsiaalne käitumine	35.03	33.46	0.12
Õpetaja tähtsus väärtuskasvatjana	0.54	0.79	0.01
Kokku	100.00	100.00	

*- $p<0,05$, **- $p<0,01$

Õpetajate vastuste vahel ilmnisid vähesed olulised erinevused hinnangutes väärtustele tegelikkuses ja ideaalis. Vaadeldes väärtusi koolis ei nimetanud õpetajad üldse hindamise kategooriatega seotud väärtusi ideaalis. Statistilised olulised erinevused ($p<0,05$) olid hinnangute vahel, mis anti väärtustele, mis seostusid isiksuse arengu ja üldinimlike väärtustega. Väärtustest, millele peaks nende hinnangul koolis enam tähelepanu pöörama, nimetati enim vaid üldinimlikke väärtusi. Teised olulised erinevused ilmnisid hinnangutes isiksuse arenguga seotud väärtustele, kus leiti, et need on tegelikkuses enam kooli väärtused kui ideaalis. Üksikvastuste võrdluses (vt täpsemalt lisa 7) üldinimlike väärtuste kategoorias selgus, et õpetajad leiavad, et ideaalis peaks kooli väärtuseks olema enam *vastutus* ($\chi^2=13,01$; $p<0,01$), *ausus* ($\chi^2=12,26$; $p<0,01$) ja *kohusetunne* ($\chi^2=7,8$; $p<0,01$). Neist *vastutus* eristus

tugevalt ka üldiselt küsimuse siseselt üksikvastusena ($\chi^2=20,55$; $p<0,01$). Enamuste kategooriate vastuste esinemissagedus tegelikkuses ja ideaalis oli õpetajatel väga sarnane.

Ka õpilaste hinnangute erinevuste võrdlemiseks tegeliku ja ideaalse olukorra vahel kasutati χ^2 testi ja arvutati statistiliselt olulised erinevused. Statistiliselt olulise erinevusega võrreldi nii küsimuses kategooriate tulemusi kui ka üksikvastuseid kategooriate siseselt (vt tabel 14 ja lisad 6 ja 7).

Tabel 14. Kategooriad õpilaste hinnangutest väärtustele koolis tegelikkuses ja ideaalis, antud vastuste protsentjaotus, χ^2 testi tulemus ja p-väärtus.

Kategooria	Protsent vastanutest tegelikkuses	Protsent vastanutest ideaalis	χ^2 väärtus*
Ei oska vastata	0,61	3,35	43.73**
Haridus/teadmised	18,90	10,52	39.54**
Kooli füüsiline keskkond ja olme	6,08	11,55	33.51**
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine	10,03	5,40	20.65**
Konkurents/võistluslikkus	2,43	0,84	9.39**
Hindamine	4,37	2,23	9.31**
Prosotsiaalne käitumine	24,95	29,05	6.75**
Kooli traditsioonid	2,2	1,12	4.41*
Üldinimlikud väärtused	15,86	18,62	4.21*
Viisakus/ distsipliin	13,82	16,39	4.04
Isiksuse areng	0,74	0,93	0,156
Kokku	100.00	100.00	

*- $p<0.05$, **- $p<0.01$

Statistilise olulised erinevused olid peaaegu kõigis kategooriates. Statistilised olulised erinevused ($p<0.01$) olid hinnangute vahel, mis anti väärtustele, mis seostusid eelkõige hariduse, kooli füüsilise keskkonna ja olme, õpilase turvalise arengu toetamise, konkurentsi ja hindamise kategooriatega. Siiski suuresti samu kategooriaid peeti oluliseks nii väärtustena tegelikkuses kui ideaalis. Väärtustest, millele peaks õpilaste hinnangul koolis enam tähelepanu pöörama, nimetati enim prosotsiaalseid ja üldinimlikke väärtusi. Suurima olulise erinevusena tuli kategooriatest välja haridus, mida ideaalis nimetati vähem. Õpilased nimetasid tegelikkuses haridust väärtuseks koolis tihti, kuid ideaalis seda enam sedavõrd välja ei toodud. Statistiliselt olulised erinevused tegeliku olukorra ja ideaali vahel kategooriates kooli füüsiline keskkond ja olme, üldinimlikud väärtused ja prosotsiaalne käitumine olid suured, kuna õpilased arvasid, et ideaalis peaks need olema kooli väärtused enam, kui need tegelikult on. Haridus, konkurents, hindamine, õpilase turvalise arengu toetamine olid hetkel koolis olulised väärtused, kuid neid ideaalis sedavõrd ei nimetatud. Suurim oluline erinevus oli vastuste ei tea vahel tegelikkuses ja ideaalis. Väärtusi, mida ideaalis kooli väärtusteks pidada, oskas nimetada tunduvalt vähem õpilasi.

Üksikvastustest eristus hariduse kategoorias *hea haridus* ($\chi^2=21,63$; $p<0,01$) ja *tarkus/lai silmaring* ($\chi^2=18,99$; $p<0,01$), mida vastati kooli väärtusena tegelikkuses enam ja

õpilastelt enam nõudmine ($\chi^2=27,96$; $p<0,01$), mida nimetati ideaalis rohkem. Õpilase turvalise arengu toetamise kategoorias vastasid õpilased üksikvastuste võrdluses, et tegelikkuses on enam kui ideaalis kooli väärtusteks *musikaalsus* ($\chi^2=9,22$; $p<0,05$), *loomingulisus* ($\chi^2=9,11$; $p<0,05^*$) ja *turvalisus* ($\chi^2=4,62$; $p<0,05$).

Viisakuse ja isiksuse arenguga seotud väärtuste nimetamise sageduses tegelikkuses ja ideaalis olulisi erinevusi ei olnud.

3.3. Väärtuskasvatus koolis õpetajate ja õpilaste hinnangul

Õpetajatel paluti kirjeldada küsimustiku teises küsimuses väärtuskasvatust kooliklassis: *Milliseid tegevusi kasutate väärtuskasvatuseks oma tunnis?* Kokku anti küsimusele 358 vastust. Vastuste kategoriseerimisel kujunes 9 kategooriat. Õpetajad ei andnud *ei tea* vastust, mis oli andmete töötlemisel kümnes kategooria. Vastuste jagunemine kategooriatesse ja protsentjaotus on toodud allpool tabelis 15 (ja lisas 4).

Tabel 15. Kategooriad õpetajate hinnangutest väärtuskasvatusele kooliklassis, antud vastuste arv ja protsentjaotus.

Kategooria	Vastuste arv	Protsent vastustest
Metoodilised/didaktilised võtted tunnis	274	76,54
Klassiväline töö	33	9,22
Teatud ainetundides	27	7,54
Hindamine	13	3,63
Tunniväline tegevus koolis	5	1,4
Prosotsiaalne käitumine	4	1,12
Kooli traditsioonid ja kombed	1	0,28
Kogu koolielu	1	0,28
Kokku	358	100.00

Üle kolmveerandi õpetajatest nimetas erinevaid metoodilisi ja didaktilisi võtteid, mida nad väärtuskasvatuseks tunnis kasutavad. Arvestades vastuste suurt hulka metoodiliste ja didaktiliste võtete kategoorias on järgmises tabelis (vt tabel 16) toodud välja ka kategooriasiseselt viie enim mainitud üksikvastuse sisu ja jaotus. Klassivälist tööd ja konkreetseid ainetunde mainiti järgmistena, kuid mitu korda vähem. Klassivälise töö kategoorias toodi enim üksikvastustena välja *õppekäike* ja *arenguestlusi*. Konkreetsetest ainetundidest mainiti enim *klassijuhataja tundi*, *eesti keelt* ja *kirjandust*.

Tabel 16. Kategoorias metoodilised ja didaktilised võtted väärtuskasvatuseks tunnis õpetajate poolt viis enim antud üksikvastust, vastuste arv ja protsentjaotus.

Metoodilised/didaktilised võtted tunnis	Vastuste arv	Protsent vastustest
õpetajate eeskuju/nõuded	51	14.25
rühma- /paaristööd	38	10.61
tundides arutelud /diskussioonid	37	10.34
suhtlemisel/vestlustes	36	10.06

rollimängudes, probl. lah. ülesannetes	18	5.03
tekstianalüüs/juttude jutustamine	18	5.03

Ka õpilastel paluti teises küsimuses kirjeldada väärtuskasvatust kooliklassis: *Milliseid on tegevused, kus käsitletakse väärtusi tunnis?* Kokku anti küsimusele 1842 vastust. Vastuste kategoriseerimisel kujunes 8 kategooriat. Väärtuskasvatusele kooliklassis antud vastuste kategooriad ja esinemissagedus on kujutatud tabelis 17 (ja lisas 4).

Tabel 17. Kategooriad õpilaste hinnangutest väärtuskasvatusele kooliklassis, antud vastuste arv ja protsentjaotus.

Kategooria	Vastuste arv	Protsent vastustest
Metoodilised/ didaktilised võtted tunnis	752	40,83
Klassiväline töö	434	23,56
Kooli traditsioonid ja kombed	259	14,06
Teatud ainetundides, õppetöö käigus	187	10,15
Hindamine/kontroll	78	4,23
Tunniväline tegevus koolis	62	3,37
Ei tehtagi	43	2,33
Prosotsiaalne käitumine	17	0,92
Kogu koolielu	10	0,54
Kokku	1842	100.00

Peaaegu pool vastustest kirjeldas metoodilisi ja didaktilisi võtteid, mida väärtuskasvatuseks tunnis kasutatakse. Klassivälist tööd ja kooli traditsioone ning konkreetseid ainetunde mainiti järgmisena. Metoodilistest ja didaktilistest võtetest olid õpilased andnud enim üksikvastuseid üldiselt *õppimisel ja tunnis*, kuid järgmisena ka *võistlustes/spordis*. Klassivälise töö kategoorias anti enim üksikvastuseid *üritustel ja külaliste loengutes*. Kooli traditsioonidest ja kommetest toodi võrdselt välja *traditsioonilisi üritusi ja aktuseid*. Konkreetsetest ainetundidest mainiti enim *klassijuhataja tundi*, aga ka *loodusõpetust/ õuesõpet*. Vähem leiti, et väärtuskasvatus toimub tunnis läbi hindamise, tunnivälise tegevuse, prosotsiaalse käitumise või koolielu. Õpilasi, kes ei olnud märganud väärtuskasvatuse avaldumist või ei osanud öelda, oli samuti vähem.

Õpetajatelt paluti küsimustiku kolmandas küsimuses kirjeldada lisaks väärtuskasvatust koolis: *Kus ja kuidas väljenduvad kõige enam teie kooli väärtused?* Kokku anti küsimusele 302 vastust. Vastuste kategoriseerimisel kujunes 11 kategooriat, mis on toodud koos vastuste arvu ja protsentjaotusega tabelis 18 (ja lisas 5).

Tabel 18. Kategooriad õpetajate hinnangutest väärtuskasvatusele koolis, antud vastuste arv ja protsentjaotus.

Kategooria	Vastuste arv	Protsent vastustest
Suhtlemine	79	26,16
Kooli traditsioonid ja kombed	60	19,87

Klassivälised tegevused	32	10,60
Kogu koolielu	29	9,60
Hindamine	28	9,27
Prosotsiaalne käitumine	17	5,63
Kooli füüsiline keskkond ja olme	15	4,97
Juhtimine	15	4,97
Õpetajate tegevus väärtuskasvatjana	15	4,97
Ei tea	7	2,32
Õpilaste käitumine	5	1,66
Kokku	302	100

Enam kui veerand õpetajatest nimetas suhtlemist üksteisega kui kooli väärtuskasvatuse väljendumise kohta. Palju nimetati kooli traditsioone ja kombeid, klassiväliseid tegevusi, kogu koolielu, hindamist ja prosotsiaalset käitumist. Võrdselt, kuid üsna vähesel määral, leiti kooli väärtuskasvatuse väljenduskohana kooli füüsilist keskkonda ja olmet, juhtimist ja õpetajate tegevust väärtuskasvatjana. Õpetajaid, kes ei osanud vastust anda, oli vaid seitse ja kõige vähem peeti õpilaste käitumist väärtuskasvatuse väljenduskohaks koolis.

Ka õpilastel kirjeldada väärtuskasvatust koolis: *Kus ja kuidas väljenduvad kõige enam teie kooli väärtused?* Kokku anti küsimusele 1510 vastust. Vastuste kategoriseerimisel kujunes 11 kategooriat. Kategooriate jagunemine esinemissagedus järgi on näha tabelis 19 (ja lisa 5).

Tabel 19. Kategooriad õpilaste hinnangutest väärtuskasvatusele koolis, antud vastuste arv ja protsentjaotus.

Kategooria	Vastuste arv	Protsent vastustest
Kooli traditsioonid ja kombed	389	25,76
Kogu koolielu	289	19,14
Klassivälised tegevused	221	14,64
Suhtlemine	145	9,60
Õpetajate tegevus väärtuskasvatjana	100	6,62
Hindamine	82	5,43
Kooli füüsiline keskkond ja olme	73	4,83
Õpilaste käitumine	70	4,64
Juhtimine	61	4,04
Prosotsiaalne käitumine	43	2,85
Ei tea	37	2,45
Kokku	1510	100

Veerand vastustest kirjeldas kooli traditsioone ja kombeid väärtuskasvatuse väljendumise kohana koolis. Palju nimetati üksikvastuseid ka kategooriatest kogu koolielu ja klassivälised tegevused. Suhtlemine, õpetaja tegevus, hindamine, kooli füüsiline keskkond, õpilaste käitumine ja juhtimine said vähem vastuseid. Kõige vähem nimetati prosotsiaalset käitumist kui väärtuste väljendumise kohta koolis. Sama vähe oli õpilasi, kes vastust anda ei osanud.

3.4. Erinevused õpilaste ja õpetajate hinnangutes väärtuskasvatusele koolis

Teises küsimuses paluti õpilastel ja õpetajatel välja tuua väärtuskasvatus kooliklassis. Tulemuste võrdlemisel kasutati χ^2 testi ja arvatati statistiliselt olulised erinevused õpetajate ja õpilaste poolt antud vastuste vahel. Vaadeldes vastuseid, mis õpetajad ja õpilased andsid väärtuskasvatusele kooliklassis, siis ilmneseid statistiliselt olulised erinevused vaid neljas kategoorias (vt ka tabel 20).

Tabel 20. Oluliste erinevustega kategooriad õpilaste ja õpetajate hinnangutest väärtuskasvatusele kooliklassis, antud vastuste arv, protsentjaotus, χ^2 testi tulemus ja p-väärtus.

Kategooria	Õpetajate vastuste arv ja protsent vastustest		Õpilaste vastuste arv ja protsent vastustest		χ^2 väärtus*
Metoodilised/ didaktilised võtted tunnis	274	76,54	752	40,83	152,17**
Kooli traditsioonid ja kombed	1	0,28	259	14,06	53,31**
Klassiväline töö	33	9,22	434	23,56	36,03**
Ei tehtagi, ei ole märganud	0	0	43	2,33	7,35**

*-p<0,05, **-p<0,01

Kuigi mõlema grupi puhul oli enim vastuseid metoodiliste ja didaktiliste võtete kategoorias, oli seal ka oluline erinevus. Õpetajad nimetasid enam konkreetseid võtteid ja õppemeetodeid, õpilased aga klassivälist tööd ja kooli traditsioonidega seonduvat.

Kategoorias metoodilised/didaktilised võtted väärtuskasvatuses tunnis ilmnese oluline erinevus hinnangutes (vt täpsemalt lisa 8). Kategooriasiseselt üksikvastuseid analüüsides, oli erinevus tulenev peamiselt õpetajate poolt enam mainitud võtetes nagu *õpetaja nõuded ja eeskujud* ($\chi^2=151,80$; p<0,01), *rollimängud/probleemilahendus ülesanded* ($\chi^2=57,14$; p<0,01), *aktiivõppemeetodid* ($\chi^2=45,7$; p<0,01) ja *vestlused/arutelud tundides* ($\chi^2=43,85$; p<0,01). Kategooriasiseselt nimetasid õpilased oluliselt enam *sporti ja erinevaid võistlusi* ($\chi^2=5,38$; p<0,05) kui õpetajad. Klassivälist tööd ja kooli traditsioone ning kombeid pidasid õpilased tunduvalt enam väärtuskasvatuse võteteks kooliklassis kui õpetajad. Õpilased tõid üksikvastustena välja peamiselt *õppekäike* ($\chi^2=6,95$; p<0,01) ja *klassiõhtuid* ($\chi^2=3,97$; p<0,05). Koolitraditsioonidest nimetati üsna võrdselt *teemanädalaid/päevi* ($\chi^2=23,42$; p<0,01) ja *erinevaid aktuseid* ($\chi^2=25,36$; p<0,01).

Vaadeldes üksikvastuseid kategooriates, kus statistiliselt olulisi erinevusi kategooriate lõikes ei ilmnenu (lisa 8) on siiski mainimisväärt, et tunnis *hindamist* ($\chi^2=3,99$; p<0,05) väärtuskasvatuseks nimetasid õpetajad oluliselt enam kui õpilased. Üksikvastustest eristusid ainetundide kategoorias *ajalugu* ($\chi^2=4,725$; p<0,05) ja *eesti keel/kirjandus* ($\chi^2=4,421$; p<0,01), mida õpetajad mainisid ainetundidest enam kui õpilased.

Kolmandas küsimuses paluti õpilastel ja õpetajatel välja tuua väärtuskasvatus koolis. Tulemuste võrdlemisel kasutati χ^2 testi ja arvatati statistiliselt olulised erinevused õpetajate ja

õpilaste poolt antud vastuste vahel. Saadud tulemused on esitatud tabelis 21. Õpilaste ja õpetajate hinnangud koolis toimuvale väärtuskasvatusele olid sarnased eelmiste tulemustega, kus pooltes kategooriates ilmnis statistiliselt olulisi erinevusi. Ainus kategooria, mida mõlemad pooled nimetasid üsna palju (õpetajad 10,6% ja õpilased 14,64%) ja statistiliselt olulist erinevust ei ilmnenuks oli klassiväline töö.

Tabel 21. *Kategooriad õpilaste ja õpetajate hinnangutest väärtuskasvatusele koolis, antud vastuste arv, protsentjaotus, χ^2 testi tulemus ja p-väärtus.*

Kategooria	Õpetajate vastuste arv ja protsent vastustest		Õpilaste vastuste arv ja protsent vastustest		χ^2 väärtus*
Suhtlemine	79	26,16	145	9,60	62,16**
Kogu koolielu	29	9,60	289	19,14	15,16**
Hindamine	28	9,27	82	5,43	5,85*
Prosotsiaalne käitumine	17	5,63	43	2,85	5,24*
Õpilaste käitumine	5	1,66	70	4,64	4,91*
Kooli traditsioonid ja kombed	60	19,87	389	25,76	4,52*

*-p<0,05, **-p<0,01

Suurim oli antud hinnangute erinevus suhtlemisele ja koolielule üldiselt. Õpilase ja õpetajad olid erinevatel arvamustel selles osas, mis puudutab suhtlemist, igapäevast koolielu, hindamist, prosotsiaalset käitumist, õpilaste käitumist ja kooli traditsioone ning kombeid kui väärtuste väljendumise kohta koolis. Peaaegu kõigis suhtlemise kategooria üksikvastustes oli õpetajate hinnanguid rohkem kui õpilaste omi. Õpetajad leidsid, et eelkõige *suhtlemine õpetaja õpilase vahel* ($\chi^2=59,57$; $p<0,01$) aga ka *suhtlemine erinevate isikute vahel* ($\chi^2=33,34$; $p<0,01$) ja *suhtlemine lapsevanemate ja õpetajate vahel* ($\chi^2=15,87$; $p<0,01$) näitavad väärtuskasvatuse väljundit koolis. Lisaks tõid õpetajad enam kui õpilased välja hindamist ja prosotsiaalset käitumist. Hindamise kategoorias eristus üksikvastustest enim *hinded* ($\chi^2=8,31$; $p<0,01$) ja *tunnustamine* ($\chi^2=12,22$; $p<0,01$). Samas oli kategooria siseselt oluline erinevus ($\chi^2=11,48$; $p<0,01$) õpilaste hinnangute ja õpetajate hinnangute vahel *õpilaste tulevikule või saavutustele*, mida õpilased nimetasid oluliselt rohkem.

Samas kui õpilased pidasid kogu koolielu sh eriti *õppimist* ($\chi^2=4,52$; ; $p<0,05$) ja *viisakust* ($\chi^2=10,01$; $p<0,01$) olulisemaks. Samuti tuleneb õpilaste käitumise kategooria oluline erinevus ($\chi^2=4,91$; $p<0,05$) õpetajatest suuremast vastuste arvust hinnangule, et *õpilaste käitumine* väljendab väärtuskasvatust koolis. Juhtimise kategoorias ei ilmnenuks küll olulist erinevust võrreldes teiste kategooriatega, kuid üksikvastuste vahel võrreldes (vt lisa 8) ilmnis suur erinevus õpilaste hinnangutes *koolis töötavate spetsialistide olemasolule* kui väärtuskasvatuse väljendumiskohale koolis. Õpetajad vastavat üksikvastust ei andnud, erinevus õpilaste hinnangutega oli seega olemas ($\chi^2=4,54$; $p<0,05$).

4. ARUTELU

Käesoleva empiirilise uurimuse eesmärk oli kirjeldada ja võrrelda Tartu linna põhikooli III kooliastme õpilaste ja õpetajate hinnanguid väärtustele ja väärtuskasvatusele koolis. Varasemad uuringud keskenduvad eelkõige õpilaste endi väärtushinnangutele. Seetõttu ja tulenevalt uurimusprobleemist püstitati hüpoteesid, et (1) õpetajate ja õpilaste hinnangud väärtustele koolis on erinevad; (2) väärtuskasvatuses koolis on õpetajate hinnanguil olulisemaks õpetaja eeskuju (Lilles, Valk, 2009) ning õpilaste hinnangul kooli traditsioonid ja ühisüritused.

Nagu eelpool kirjeldatud kasutatakse uuritud soovitud olukorra, *millele peaks rohkem tähelepanu pöörama*, kirjeldamiseks mõistet *ideaal*. Esmalt võrreldakse vastavalt hüpoteesidele saadud vastuseid ja seejuures kirjeldatakse täpsemalt õpetajate ja õpilaste antud hinnanguid ja nende seoseid varasemate uurimustega.

4.1. Väärtused koolis õpetajate ja õpilaste hinnangutel

Esimene hüpotees, et õpetajate ja õpilaste hinnangud väärtustele koolis tegelikkuses on erinevad, leidis kinnitust. Õpetajate ja õpilaste vastustes väärtustele koolis tegelikkuses ilmnesisid olulised erinevused peaaegu kõigis kategooriates. Ka hinnangud väärtustele koolis, millele tuleks enam tähelepanu pöörata (*soovitud olukord, ideaal*), olid erinevad neljas kategoorias üheteistkümnest.

Seejuures nimetasid õpetajad oluliselt enam kui õpilased väärtustena tegelikkuses koolis üldinimlikke väärtusi, prosotsiaalsed väärtusi, isiksuse arengut ja õpetajat väärtuskasvatajana. Viimane neist siiski kinnitab, et õpetajad nimetavad õpilastest enam enda rolli väärtuskasvatajana oluliseks (Lilles et al, 2008). Õpilased hindasid väärtustena koolis enam kui õpetajad viit kategooriat, milleks olid haridus, hindamine, konkurents, kooli füüsiline keskkond ja viisakus. Osaliselt on see sarnane õppimise ja hea hariduse väärtustamisele, mis selgus õpilaste väärtushinnangute uuringus varasemalt (Rämmer, 2009). Kategooriad, mille osas erinevusi vastuste sageduse vahel ei ilmnenu olid õpilase turvalise ja loova arengu toetamine ja kooli traditsioonid. On hea meel tõdeda, et õpilase turvalise ja loova arengu toetamise kategooria oli seejuures siiski tihti mainitud mõlema grupi poolt, mis kinnitab, et õpetajad ja õpilased on võrdselt valmis väärtusena koolis tunnustama õpilase individuaalsuse toetamist. Viimast nimetati aga hea kooli esimeseks tunnuseks eelmisel aastal

väärtuskasvatuse konverentsil (Hea kooli..., 2012). Õpilased nimetasid oluliselt enam ideaalis väärtustena koolis kooli füüsilist keskkonda ja haridust, õpetajad aga üldinimlikke väärtusi ja enda tähtsust väärtuskasvatajana. Siiski on õpilaste poolt nimetatud väärtustega seotud kategooriad koolikesksemad ja õpetajate poolt nimetatud üldisemad inimese arenguga seotud. Oleks huvitav edaspidiseks uurida, kuidas õpilaste arvates kool ja muud tema arengut mõjutavad institutsioonid erinevad väärtustehinnangute poolest. Erinevused ilmnesid neljas kategoorias üheteistkümnest.

Õpetajad nimetasid enim väärtustena koolis prosotsiaalset käitumist ja üldinimlikke väärtusi, lisaks ka haridust ja viisakust. Õpetajad on heatahtlikkusega seotud väärtusi, eriti hoolivust, pidanud ka varasemalt oluliseks (Schwartz, 1992). Prosotsiaalse käitumise all toodi enim välja hoolivust ja üldinimlike väärtuste osas ausust, austust ja vastutust. Samuti on austust peetud ka varasemalt õpetajate poolt väärtustatuks (Lilles et al, 2008). Õpetajad nimetasid suhteliselt vähe väärtusena koolis hindamist ja õpetajat väärtuskasvatajana. Varasemas uuringus toodi välja küll õpilaste tunnustamist, kui olulist väärtushinnangute kujundamise protsessi. Tunnustamine käesolevas uuringus aga sedavõrd sagedasti mainimist ei leidnud. L. Lilles ja P. Valk kirjeldasid (2009) oma uuringutulemustes, et õpetajad peavad oma rolli väärtuskasvatajana olulisemaks kui kooli oma. Eraldi väärtusena koolis käesoleva uurimuse tulemusel see õpetajate vastustest siiski ei eristu.

Enimmainitud vastuste ja oluliste erinevuste osas on PRÕK (Põhikooli ..., 2011) seonduvatest sotsiaalsetest väärtustest esindatud vaid sallivus, moraalse väärtustena õppekavas loetletud väärtused tulevad välja enam.

Õpilaste hinnangul olid peamised väärtused koolis mõlemas olukorras (tegelikkuses ja ideaalis) samuti prosotsiaalse käitumisega seotud, järgnesid hariduse ning üldinimlike väärtustega seonduv. Prosotsiaalse käitumise all nimetasid õpilased enim sõbralikkust ja hoolivust. Sarnastele tulemustele on varasemalt jõudnud ka teised uurijad (Mikk et al 2009; Vain, 2011). Kuigi antud uurimus ei anna vastust, kas õpilane tegelikult prosotsiaalse käitumisega väärtusi ka väljaspool koolikeskkonda oluliseks peab, saame eelpool toodud tulemustest järeldada, et koolis vastav väärtus siiski õpilaste hinnangul tähtsustatud on. Ka nimetasid nii õpetajad kui õpilased enim just prosotsiaalse käitumisega seonduvat väärtustatuks.

Headele hinnetele, teadmistele, aususele ja austusele lisaks pidasid õpilased kooli väärtuseks tegelikkuses ka korda, viisakust ja väärikat käitumist, mis kõik on ka osaliselt või täielikult varasemates uuringutes põhikooli õpilaste hulgas väärtustatud olnud (Mikk, et al

2009, Rämmer, 2009; Vain, 2011). Samas peab ka põhikooli riiklik õppekava (lisa 5, 2011) vajalikuks, et sotsiaalse pädevuse saavutamiseks hindaks õpilane sotsiaalselt tunnustatud käitumisnorme.

Õpetajate poolt oli oluliselt enam väärtustena koolis nimetatud kohusetunde ja vastutusega seonduvat. Mõlemad grupid nimetasid kõige enam ideaalis väärtustena koolis prosotsiaalse käitumisega seonduvat. Prosotsiaalse käitumise kategooria siseselt nimetasid õpetajad oluliselt enam koolirõõmu kui õpilased. Oleks samuti huvitavaks tulevase uurimustöö teemaks, kas õpilased ei toonud käesolevas uurimuses välja koolirõõmu teemat või tunnetavadki õpetajad enam, et see peaks olema väärtus koolis. Kuidas siduda seejuures kohusetunne, vastutus ja suurem koolirõõm väärtustena õppekavaliste tegevustega on küsimus, millele sooviks vastust iga õpetaja.

Õpetajate hinnangul oli sagedaseim üldinimlike ja prosotsiaalse käitumisega seonduvad väärtused nagu ka tegelikult kooli väärtuste kirjeldamise olukorras esimeses küsimuses. Kuigi sagedaseim oli seekord üldinimlike väärtustega seonduv. Enim toodi ideaalse olukorra kirjeldamisel välja vastutust, kohusetunnet ja austust, ka sallivust ja hoolivust. Õpetajate hinnangul peaks koolis olema seega enam väärtustatud vastutus, austus ja ausus, kui need seda on. Üheltpoolt ei lähe see otseselt kokku riikliku väärtusprogrammiga (2009), mis peab väärtuskasvatuse eesmärgiks analüüsivõimelist, iseseisvat ja ettevõtlikku isikut. Kuid eelpool toodud üldinimlikud väärtushinnangud loovad ehk eelduse arenemiseks selliseks isikuks nagu väärtusprogramm loodab. Kui austus ja ausus on ka varasemates uuringutes olnud õpetajate poolt palju välja toodud väärtused (Lilles & Valk, 2009), siis vastutuse sedavõrd suur osakaal on uudne. Võimalik, et siin on mingi seos õpetajate hinnangute ja PGS-es (2010) loodud järjest suuremate võimaluste vahel õpilaste toetamiseks ja abistamiseks, mis osaliselt küll on loonud võimalused vanemale ja õpilasele suurema vastutuse võtmiseks, kuid reaalsuses veel nii täielikult ei toimi.

Õpilased leidsid samuti, kui õpetajad, et prosotsiaalsed ja üldinimlikud väärtused peaksid ideaalis kooli väärtused olema. Enim seejuures hinnati väärtustena ideaalis austust ja austust ja viisakust, mis on sarnane ka varasema uuringu (Mikk et al, 2009) tulemustega. Õpilaste hinnangul on ideaalis väärtus koolis viisakus, kooli füüsiline keskkond ja olme sh eriti koolimaja korrashoid ja toit.

Võimalik, et õpilaste jaoks on kooli füüsiline keskkond see unistus, millest hetkel jääb vajaka, kuna erinevus tegelikkuse ja ideaali vahel viimase kasuks oli tunduvalt suurem kui teistes kategooriates.

Õpilaste vastuste erinevused tegeliku ja ideaalse olukorra vahel kooli väärtusi kirjeldades olid erinevused üheksas kategoorias üheteistkümnest. Õpilaste hinnang tegelikele väärtustele koolis on seega väga erinev ideaalis väärtustest koolis, mis võib viidata ka õpilaste rahulolematusele olemasoleva olukorraga.

4.2. Väärtuskasvatus koolis õpilaste ja õpetajate hinnangul

Teine hüpotees, et väärtuskasvatuses koolis on õpetajate hinnanguil olulisemaks õpetaja eeskuju ja õpilaste hinnangul kooli traditsioonid ja ühisüritused, leidis samuti kinnituse. Uurimuses vaadeldi õpilaste ja õpetajate hinnanguid väärtuskasvatusele kooliklassis ja koolis.

Käesoleva uurimuse tulemusena selgus, et kogu koolielu ja kooli traditsioonilisi üritusi ja kombeid pidasid õpilased peamisteks (vt tabel 13) ja palju olulisemaks (vt tabel 18) väärtuskasvatuse väljendumise viisiks kui õpetajad. Õpetajad leidsid oluliselt enam kui õpilased, et koolis väljendub väärtuskasvatus eelkõige läbi suhtlemise, sealhulgas toodi eriti välja õpilase ja õpetaja vahelisi suhteid. Kui siit arendada edasi K. Malmsteini (2004) mõtet, et õpilast mõjutab enim see, mis ta näeb enda ümber toimuvat, mitte õpetajaga vestlustes käsitletavat, siis on ühelt poolt hea, et õpetaja väärtustab enda ja õpilase suhet kui väärtuskasvatuse toimimise võimalust koolis. Samas hindavad nii õpilased kui õpetajad ka kõrgelt kooli väärtustena prosotsiaalset käitumist, mille alusel võiks eeldada, et need suhted on toetavat laadi. O. Schihalejev ja N. Jung (2012) on nimetanud õpetamise tulemuslikkuse sõltuvaks just positiivsest suhtest õpilase ja õpetaja vahel. Õpilased näevad kooli väärtuskasvatuse väljenduskohana peamiselt kooli traditsioone ja kombeid, koolielu üldiselt ja klassivälist tegevust. Õpetajate tegevust ja suhteid õpilastega sedavõrd välja ei toodud, nagu ka varasemates uuringutes (Okas, 2004; Rämmer, 2009). Kuigi varasem uuring (Valk, 2009) soovitas mitte loota valmis retseptidele kooli väärtuskasvatuse planeerimisel, peaks siinkohal siiski arvestama, et õpilase jaoks kannavad väärtuskasvatuse rolli koolis suuresti traditsioonilised üritused ja õpetaja poolt tehtav lisatöö väljaspool ainetundi. Seega saaks läbi traditsiooniliste ürituste ja klassivälise töö ülekoolilise planeerimise tugevdada ja kindlustada ühise väärtuskasvatuse eesmärgipärasest toimumist ja jõudmist õpilasteni.

Õpilased nimetasid koolis väärtuskasvatuse väljendumist oluliselt enam kui õpetajad läbi kooli traditsioonide ja kommete, õpilaste käitumise ja üldise koolielu. Seevastu õpetajad nimetasid oluliselt enam kui õpilased suhtlemist, hindamist ja prosotsiaalset käitumist väärtuskasvatusena koolis. Tundide osas nimetasid nii õpilased kui õpetajad kõige enam küll

metoodilisi ja didaktilisi võtteid ainetundides, kuid õpetajad oluliselt enam kui õpilased. Kooli traditsioone ja klassivälist tööd nimetasid aga õpilased enam kui õpetajad. Seega võib kokkuvõtteks öelda, et õpilaste hinnangul toimub väärtuskasvatus koolis enam lisaks tundidele läbi klassi ja koolivälise tegevuse ning õpilaste käitumise samal ajal kui õpetajad peavad väärtuskasvatuseks ainetunnis enda eeskuju ja tegevust ning suhet õpilastega.

Õpetajad on varasemalt nimetanud oma rolli väärtuskasvatjana oluliseks (Lilles & Valk, 2009) ja leidsid, et vastavaid õppematerjale on kesiselt (Lilles et al, 2008). Käesolevas töös nimetasid õpetajad ülekaalukalt (76,54%) kooliklassis väärtuskasvatuse võteteks ka just metoodilisi ja didaktilisi võtteid sh eriti enda eeskuju, vestlusi tundides, rühmatöid ja suhtlemist õpilastega. Kuigi varasemalt on nimetatud väärtuskasvatusega kooskõlas olevaid materjale puudulikeks (iban), töid õpetajad välja ka tekstide analüüsi ja probleemilahendusülesanded kui väärtuskasvatuse võtted tunnis. Mitmed nendest meetoditest on kooskõlas soovituslike väärtuskasvatuse võtetega, mida on kirjeldanud Harro-Loit (2011).

Metoodilisi võtteid väärtuskasvatuseks tunnis õpilaste poolt sedavõrd eraldi välja ei toodud. Arvatavasti on see seetõttu, et väärtuskasvatus toimub muu õppetegevuse osana (Krull, 2009; Ruus, 2009). Õpilased nimetasid enam tegevusi tunnis või tegevusi õppimisel, vähem toodi välja konkreetseid metoodilisi võtteid väärtuskasvatuseks. Enim õpilaste poolt välja toodud võtted oli võistlused ja rühmatööd. Ka õpilased hindasid enim metoodilisi ja didaktilisi võtteid väärtuskasvatuses, kuid veerand õpilastest ka klassivälist tööd, eriti üritusi ja loenguid külaliste poolt. Kategooria siseselt oli oluliselt enam õpilaste kui õpetajate poolt mainitud väärtuskasvatusena klassiväliste tegevuste hulgas arenguvestlusi ja õppekäike. Kõik need tegevused on seotud ikkagi õpetaja isiku ja tegevusega, kuna on õpetaja poolt läbi viidavad ja osaliselt ka vabatahtlikult korraldatavad.

Õpetajad nimetasid väärtuskasvatust kooliklassis läbi vestluste ja teiste didaktiliste võtete enam kui muid koolis tehtavaid tegevusi. 76,54% vastustest kirjeldasid kooliklassis väärtuskasvatuse läbiviimise võimaluseks erinevaid didaktilisi ja metoodilisi võtteid. Vestlusi kirjeldas 10,34% vastustest. Õpetajad näevadki väärtuskasvatuse läbiviimise võimalusi enam läbi enda otsese tegevuse ainetunnis ja õpilastega suhtlemisel, samas kui õpilased nimetasid lisaks ainetundides toimuvale enam ka väärtuskasvatuse võimalustena koolis kooli ühiseid üritusi ja klassivälist tööd. Kuna suurem osa tunnist kulub vestlusteks nagunii (Niemi, 2009), siis on nende sisu määrava tähtsusega. On autoreid (Loit, 1999; Malmstein, 2004), kes arvavad, et vestlustest ainult ei piisa õpilaste hoiakute kujundamiseks ja viljakaks väärtuskasvatustööks, seega on hea, kui koolis üldiselt ja klassivälise tööna toimuv toetab õpetaja püüdlusi ainetunnis. See eeldab muidugi, et õpetaja panustab ülekoolilisse

väärtuskasvatuse planeerimisse, õppekava ja arengukava töösse (Valk, 2009) ja valib eesmärkidega sobivad õppemeetodid (Krull, 2009) kuigi tal selleks ehk otsene professionaalne ettevalmistus võib puududa (Valk, 2009).

Üldhariduskooli suunavad väärtuskasvatuses eelkõige põhikooli riiklik õppekava (2010) ning Riiklik väärtusprogramm (2012). Viimane neist nimetab koolijuhti ja üldist koolikultuuri oluliseks teguriks efektiivse väärtuskasvatuse toimimisel. Kolmanda küsimusena vaadeldi koolis toimuvat väärtuskasvatust. Antud töös kooli juhtimine väärtuskasvatusest, välja ei paistnud. Kuigi 4-5% nii õpetajatest kui õpilastest nimetasid juhtimist kooli väärtuskasvatuse väljendumise viisiks oli muid hinnanguid oluliselt enam. Juhi rolli olulisust läbi valiku, mis ta teeb kooli spetsialiste (sotsiaalpedagoog, psühholoog, kooliarst) tööle võttes, tõid välja küll õpilased oluliselt enam kui õpetajad väärtuskasvatuse avaldumise määrgina. Kui meenutada, et õpilased hindavad väärtustena koolis prosotsiaalse käitumisega seonduvat, on tugispetsialistide välja toomine ka arusaadavamalt väärtuskasvatusega koolis seotud. Kas õpetajad ei erista õpetajaid ja spetsialiste, mistõttu neid ei maini või ei tunneta väärtuskasvatuse osana ka spetsialistide olemasolu, antud uuringus teada ei saa.

Käesoleva töö eesmärgiks olnud soov kirjeldada ja võrrelda õpetajate ja õpilaste hinnanguid väärtustele koolis ja väärtuskasvatusele kooliklassis ning koolis sai täidetud. Eeleneva arutelu tulemusena võib väita, et nii õpetajad kui õpilased hindavad väärtustena koolis erinevaid väärtusi. Õpetajad peavad väärtuskasvatustöö planeerimisel arvestama, et nende poolt oluliseks peetud väärtuste käsitlemist võivad õpilased tajuda teisiti kui planeeritud. Arvestama peab ka, et õpilaste jaoks olid väärtused koolis kooli kui institutsiooni kesksemad ja õpetajatel enam üldinimlikkusega seotud. Võimalik, et see näitab, et õpilaste jaoks on kool veel peamiselt eelkõige lugema ja kirjutama õppimise koht.

Koolide meeskonnad on tänu riiklikule väärtusprogrammile saanud suurt tuge ja teadmisi väärtuskasvatuse teadlikumaks rakendamiseks. Lisaks antud töö eesmärkidele, annab käesolev magistr töö ka praktilise väljundi eelkõige uuringus osalenud koolidele aga ka kõigile teistele, läbi tulemuste analüüsi. Koolid, kes osalesid uuringus on tähtsustanud väärtuskasvatuse teema oma koolis ja alustanud ka väärtuskasvatuse analüüsimisega. Oma kooli väärtuskasvatuse analüüsimisel saab antud töö tulemusel efektiivsemalt planeerida väärtuskasvatustööd sedaviisi, et tehtav jõuaks soovitud kujul paremini õpilasteni. Hariduskorralduse eriala kutsemagistr tööna annab töö nii autorile kui teistele koolijuhtimisest huvitatutele väärtuskasvatuse edukaks planeerimiseks infot, millega arvestada.

KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimustöö eesmärgiks on kirjeldada ja võrrelda Tartu linna põhikooli III kooliastme õpetajate ja õpilaste hinnanguid väärtuste ja väärtuskasvatuse kohta koolis. Töö teooria osas käsitletakse väärtuskasvatuse mõistet ja eesmärgistatud ning planeeritava väärtuskasvatuse vajalikkust koolis ja selle analüüsimise võimalusi. Empiirilises osas antakse ülevaade kasutatud uurimismetoodikast ja selle tulemustest.

Uurimus viidi läbi juhuvalimi alusel kvantitatiivse uurimusena töö autori poolt 6 koolis, kus osales 1059 õpilast ja 133 õpetajat. Tegu on kvantitatiivse uurimisega, kus andmekogumise meetodina kasutati avatud küsimustega ankeeti. Andmeanalüüsiks leiti vastuste sisuanalüüsil eksperthinnangule toetudes kategooriad, mille esinemissageduse alusel võrreldi õpetajate ja õpilaste poolt antud vastuseid.

Eesmärgi täitmiseks püstitati uurimisülesanded: (1) kirjeldada väärtusi koolis õpilaste ja õpetajate hinnangul; (2) kirjeldada õpilaste ja õpetajate hinnanguid seoses väärtustega koolis, millele peaks enam tähelepanu pöörama; (3) kirjeldada väärtuskasvatust kooliklassis õpetajate ja õpilaste hinnangul; (4) kirjeldada väärtuskasvatust koolis õpilaste ja õpetajate hinnangul. Varasemad uuringud keskenduvad eelkõige õpilaste endi väärtushinnangutele. Seetõttu ja tulenevalt uurimisprobleemist püstitati hüpoteesid, et (1) õpetajate ja õpilaste hinnangud väärtustele koolis on erinevad; (2) väärtuskasvatuses koolis on õpetajate hinnanguil olulisemaks õpetaja eeskuju (Lilles, Valk, 2009) ning õpilaste hinnangul kooli traditsioonid ja ühisüritused.

Mõlemad hüpoteesid leidsid kinnituse. Tulemustest selgus veel, et õpetajate hinnangul on kooli väärtused enam prosotsiaalsed, üldinimlikud ja isiksuse arenguga seotud ning õpilaste hinnangul enam hariduse, hindamise ja konkurentsiga seotud. Koolis toimub väärtuskasvatus õpetajate hinnangul peamiselt ainetundides erinevate meetodiliste võtete ja õpetajate endi eeskuju läbi ning õpilaste hinnangul enam kooli traditsiooniliste ürituste ja kommete läbi.

Teadmised õpetajate ja õpilaste erinevatest hinnangutest kooli väärtustele ja väärtuskasvatusele aitavad koolidel ja koolijuhtidel planeerida paremini väärtuskasvatustööd, mis on koolilt tänapäeval nõutav ja eelkõige koolile endale vajalik tegevusvaldkond.

Values Education in Tartu Schools in the Opinion of Teachers and Pupils from 7th to 9th Grade.

Abstract

Mutual values and moral strength help us to cope with the rapidly changing conditions of society and its constant consequential choices. The development of value education of the whole school and the persons concerned is one of the largest and fastest growing areas in particular. Value education and analysis give a school the opportunity to pay much more attention to the curriculum changes, continuity of internal assessment process at all levels of school, as well as practice the assessment and make changes when and where necessary.

The purpose of this study was to explore and compare respondents' (teachers' and pupils') opinions on values and values education in their schools in Tartu. The theoretical part of this paper describes values and the concept of values' education in school work. The empirical part provides an overview of the research methodology used and the results obtained.

Data collection for this study was accomplished with a researcher-developed questionnaire. It contained four open questions. The random sample of schools consisted of 1059 pupil respondents and 133 respondents were teachers from altogether six schools. Data analysis was carried out by content analysis of responses. Sub-themes were collected into categories worked out by experts and frequencies of themes and sub-themes were noted.

The hypotheses were: (1) teachers and students evaluate the values of the school differently, (2) teachers estimate that values education is mainly carried out through their part as a role model and methodological techniques in lessons and in pupils' opinion it is carried out by school's traditional events. The hypotheses were confirmed. Results showed that teachers estimate more the values of the school primarily in prosocial behavior and human values and pupils mainly in education and assessment. The values education in schools is primarily estimated by teachers in classes and different methodological techniques, and by students in the school's traditional events.

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Berkowitz, M. W. (2009). Teaduspõhine iseloomukasvatus. Kogumikust Pöder, M., Sutrop, M. & Valk, P. (Koost.) *Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik* (lk 193-213). Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Berkowitz, M.W., Battistich & V.A., Bier, M. C. (2008). What Works in Character Education: What is Known and What Needs to Be Known. Kogumikust: Nucci, L. P. & Narvaez, D. (Ed.) *Handbook of Moral and Character Education* (lk 414-431). New York.
- Blackburn, S. (2002). *Oxfordi filosoofialeksikon*. Tallinn Vagabund.
- Cooper, M., Burman, E., Ling, L., Razdevsek-Pucko, C. & Stephenson, J. (2009). Praktilised strateegiad väärtuskasvatuses. Kogumikust: Pöder, M., Sutrop, M. & Valk, P. (Koost.) *Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik* (lk 146-190). Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Davidson, M., Lickona, T. & Khmelkov, V. (2008). What Works in Character Education: What is Known and What Needs to Be Known. Kogumikust: Nucci, L. P. & Narvaez, D. (Ed.) *Handbook of Moral and Character Education* (lk 370-390). New York.
- Eesti keele seletav sõnaraamat (s.a.). <http://www.eki.ee/dict/ekss/>, külastatud 03.05.2013.a.
- Elango, A. (1938). *Laps ja ühiskondlikud pahed*. 2. trükk. Vanemad ja lapsed nr 3. Tartu
- Harro-Loit, H. (2011). *Väärtusarenduse analüüs — miks ja kuidas?* Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Harro-Loit, H., Sutrop, M. & Jung, N. (2012). *Väärtused ja väärtuskasvatus*. <http://www.eetika.ee/687732>. külastatud 23.09.2012.
- Haydon, G. (2009). Väärtuskasvatus: õpetajad kui väärtuste edastajad? Kogumikust: Pöder, M., Sutrop, M. & Valk, P. (Koost.) *Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik* (lk 25-44). Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- *Hea kooli kriteeriumid* (2012). <http://www.eetika.ee/1174186>, külastatud 20.04.2012.
- Hirsjärvi, S. (1998). Kasvatuse väärtused ja eesmärgid tänapäeval. Artiklite kogumikust *In via Educationis* (lk 7-14). Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr 4.
- Hirsjärvi, S., Huttunen, J. (2005). *Sissejuhatus kasvatusedustesse*. AS Medicina.
- Jakobson, L. (2009). Ühe pika tee alguses. Kogumikust Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. (Koost.) *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. Sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 429-434). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Ginter, J. (s.a.). *Hariduse terminoloogia seletav sõnastik*. https://docs.google.com/document/d/1jh7DNmjzZ2b6igfjsVGJKY2ryaiJh_cVh3i9BIWqy_8/edit?pli=1#, külastatud 28.04.2013.a.

- Kalmus, V., (1999). Õppekirjanduses esinevate väärtuste uurimise metoodikast. Kogumikust: Mikk, J. (toim). *Väärtuskasvatus õppekirjanduses* (lk 6-22). TÜ pedagoogika osakonna väljaanne nr 8. AS Vali Press trükikoda.
- Kamerov, K. (1998). Väärtuste kriisist formaalse ja informaalse hariduse kontekstis. Kogumikust: Mikk, J. (toim.) *Väärtuskasvatus. Artiklite kogumik* (lk 117-128). Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr 6. AS Vali Press trükikoda.
- Kerb, A. (2010). *Ühiskonna arengu määravad väärtushoiakud*. Õpetajate leht, 21.08.2010.a. http://opleht.ee/arhiiv/?archive_mode=heading&headingid=1250&print=1, külastatud 29.04.2013.a.
- Kirchenbaum, H. (2009). Väärtuste selitamise selgitus: mõned teoreetilised probleemid. Kogumikust: Pöder, M., Sutrop, M. & Valk, P. (Koost.) *Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik* (lk 123-144). Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- *Koolide enesehinnangu mudeli alus*, lk 4 <http://www.eetika.ee/808935>, külastatud 29.09.2012.
- *Kooli hindamisvahendid*. Tartu Ülikooli Haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskuse katseline veebikeskkond (avatakse 2014. aasta alguses). Leitav aadressil: <http://kodu.ut.ee/~epuman/LT/algus.html>, külastatud 29.03.2012.a.
- Krull, E. (1998). *Õpetamise tõhususe hindamine. Õpetajakoolitus II*. Tartu Ülikooli Eripedagoogika osakond, lk 62-74
- Krull, E. (2000). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu Ülikooli kirjastus.
- Krull, E. (2003). Õpetajate pedagoogiliste hoiakute ja veendumuste sõltuvus koolikogemusest. Kogumikust: Krull, E. & Oras, K (toim), *Õpetajate professionaalne areng ja õppepraktika. Õpetajakoolitus IV* (lk 136-157). Tartu Ülikooli kirjastus.
- Lilles, L., Siivelt, P. & Jung, N. (2009). *Väärtuskasvatuse metoodikate analüüs*. Tartu Ülikooli Eetikakeskus, <http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1182207/V%E4%E4rtuskasvatuse+metoodi+kate+anal%FC%FCs.pdf>, külastatud 23.04.2012.
- Lilles, L., Valk, P. (2009). Õpetajate vaated väärtuskasvatusele. Kogumikust Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. (Koost.) *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. Sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 435-456). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Loit, R. (1999). Hoiak ja selle mõju käitumisele. Kogumikust Mikk, J. (toim.) *Väärtuskasvatus õppekirjanduses. Artiklite kogumik* (lk 58-66). Tartu ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr 8.
- Lovat, T., Clement, N., Dally, K. & Toomey, R. (2010). *Values education as holistic development for all sectors: reaching for effective pedagogy* (lk 713-729). Oxford Review of Education, 36:6.
- Lukas, T. (2009). Kool hoiab ühiskonda koos. Kogumik: Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. (Koost.) *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. Sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 15-22). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Lutt, K. (2008) Inglise-eesti väärtusterminite sõnastik. Magistriprojekt. Tartu Ülikool.

- Mikk, J. (1999). Eessõna. Mikk, J. (toim.) Artiklite kogumik: *Väärtuskasvatus õppekirjanduses*. Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr 8 (lk 3-4). OÜ Vali Press trükikoda.
- Mikk, J., Veisson, M. & Luik, P. (Eds., 2009). *Teenagers in Estonia: Values and Behaviour. Series: „*vol 1*”*. Peter Lang publications. Tutvustusest aadressil <http://www.peterlang.com/index.cfm?event=cmp.ccc.seitenstruktur.detailseiten&seitentyp=produkt&pk=56195&concordeid=59695>, külastatud 29.03.2013.a.
- Neeme, M. (2011). Väärtuskasvatus toimub läbi (kooli)elupraktika. Kogumikust Kuurme, T. (Koost. ja toim.) *Kõneldud ja elatud väärtused erinevates pedagoogilistes kultuurides* (lk 142-160). Tallinna Ülikooli Kasvatusteaduste Instituut.
- Niemi, H. (2009). Õpetaja väärtuste kandja ja vahendajana. Kogumikust Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. (Koost.) *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. Sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 27-49). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Okas, A. (2004). *Põhikooli lõpuklasside õpilaste hinnangud õpetajale ja õpetajatööle*. Bakalaureuse töö. Tartu Ülikool.
- Prentice, D. A. (2000). Values. Raamatust: Kazdin, A. E. (Ed.) *Encyclopedia of Psychology. Volume 8* (153-156). Oxford University Press.
- Pöder, M., Sutrop, M. & Valk, P. (Koost., 2009). *Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik*. Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- *Põhikooli ja gümnaasiumi seadus*, vv 09.06.2010.a., <https://www.riigiteataja.ee/akt/102072012014>, külastatud 29.03.2013.
- *Põhikooli riiklik õppekava*, vv 06.01.2011.a. nr 1, <https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011009>, külastatud 23.09.2012.
- *Põhikooli riiklik õppekava, lisa 5. Ainevaldkond „Sotsiaalsed”, vv 06.01.2011.a.* https://www.riigiteataja.ee/akt/lisa/1200/9201/1009/VV1_lisa5.pdf#, külastatud 29.03.2012.a.
- *Põhikooli riiklik õppekava, lisa 12, Läbivate teemade kavad*, vv 06.01.2011.a., https://www.riigiteataja.ee/akt/lisa/1200/9201/1009/VV1_lisa12.pdf# külastatud 29.03.2012.a.
- *Riiklik programm „Eesti ühiskonna väärtusarendus: 2009-2013“* Haridus- ja Teadusministeeriumi käskkiri nr 156 2. märts 2009. Avaldatud ka kogumikus Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. (Koost.) *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. Sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 457-486). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Ruus, V.-R. (2009). Õppekava on ühislooming ja – vastutus. Kogumikust Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. (Koost.) *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 121-158). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Rämmer, A. (2009). Eesti koolinoorte väärtused. Kogumikust Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 83-117). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.

- Schwartz, S. H., (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology* (lk 1-60), vol 25.
- Schwartz, S. H. & Bilsky, W (1994). Toward a Theory of the Universal Psychological Structure of Human Values: Extension and Cross-Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology* (lk 550-562), vol 53 (3).
- Schwartz, M., J. (2007). Introduction to Character Education and Effective Principles. Kogumikust Schwartz, M. J. (toim.) *Effective Character Education. A Guidebook to Future Educators*. (lk 1-23). The McGraw-Hill Companies.
- Schihalejev, O. & Jung, N. (2012). Sissejuhatus. Artiklite kogumik: Schihalejev, O. (Koost.) *Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses-miks ja kuidas?* (lk 7-13). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Shumaker, D. M. & Heckel, R. V., (2009). Koolide roll iseloomu arendamises. Kogumikust: Pöder, M., Sutrop, M. & Valk, P. (Koost.) *Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik* (lk 214-253). Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. (Koostajad, 2009). *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis*. Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Sutrop, M. (2009a). Eessõna kogumikule Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. (Koost.) *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 5-10). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Sutrop, M. (2009b). Väärtused ja haridus ühiskondlikus kontekstis. Kogumikust Sutrop, M. Valk, P., Velbaum, K. (Koost.). *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 50-67). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Valk, P. (2009). Väärtuskasvatuse mudelit otsimas. Kogumikust Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. (Koost.) *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 175-188). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Valk, P. (2007). *Väärtuskasvatusest koolis*.
http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=316644/PV_v%E4%E4rtuskasvatusest+koolis.pdf, külastatud 28.04.2013.
- *Väärtuste mäng* (2010), Implement Baltic OÜ koostöös TÜ eetikakeskuse töögrupiga,
<http://www.eetika.ee/arendus/koolitus/mang/>, külastatud 20.03.2013.a. ja
<http://www.eetika.ee/838206>, külastatud 03.04.2013.
- *Väärtuskasvatuse metoodikate analüüs* (2009). Tartu Ülikooli Eetikakeskus,
<http://www.eetika.ee/809528>, külastatud 23.04.2013
- Watson, M. & Benson, K. (2007). Creating A Culture for Character. Kogumikust Schwartz, M. J. (toim.) *Effective Character Education. A Guidebook to Future Educators*. (lk 48-91). The McGraw-Hill Companies.

- *Õpetajate vaated väärtuskasvatusele* (2008). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
<http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1182209/%D5petajate+vaated+v%E4%E4rtuskasvatusele.pdf>, külastatud 03.04.2013.a.

LISAD

Lisa 1 Küsimustik õpetajatele

Lugupeetud õpetaja! Teie käes olev küsimustik käsitleb väärtuskasvatuse teemat. Palun teil vastata viiele küsimusele, mis käsitlevad väärtusi teie koolis. Vastuseid kasutatakse statistilisel eesmärgil TÕ koolikorraldusliku lõputöö kaitsmisel. Küsimustikule vastamine võtab aega kuni 15 minutit.

Väärtused on soovide objektid, mis juhivad meie toimimist. Need on kõlbelised normatiivid, millel põhineb otsustus ja hinnang. Öelda, et mingi asi on väärtuslik, tähendab, et seda tahetakse omada, saada või teha (E. J. Bond).

Väärtuskasvatust mõistame avaras tähenduses kui isiksuse arengu toetamist, mille kaudu aidatakse lastel/õpilastel saavutada emotsionaalne, sotsiaalne ja kõlbeline küpsus (Sutrop, M., Harro-Loit, H).

1. Nimetage 3-5 väärtust, milles oma koolis lähtute.
2. Milliseid tegevusi kasutate väärtuskasvatuseks oma tunnis?
3. Kus ja kuidas väljenduvad kõige enam teie kooli väärtused?
4. Millisele väärtusele on vaja teie koolis rohkem tähelepanu pöörata?

Lisa 2 Küsimustik õpilastele

Lugupeetud õpilane! Sinu käes olev küsimustik käsitleb väärtuskasvatuse teemat. Palun sul vastata viiele küsimusele, mis käsitlevad väärtusi teie koolis. Vastuseid kasutatakse statistilisel eesmärgil TÜ koolikorraldusliku lõputöö kaitsmisel. Küsimustikule vastamine võtab aega kuni 15 minutit.

Väärtused on soovide objektid, mis juhivad meie toimimist. Need on kõlbelised normatiivid, millel põhineb otsustus ja hinnang. Öelda, et mingi asi on väärtuslik, tähendab, et seda tahetakse omada, saada või teha.

1. Nimeta 3-5 väärtust, millest teie koolis lähtutakse.
2. Milliseid on tegevused, kus käsitletakse väärtusi tunnis?
3. Kus ja kuidas väljenduvad kõige enam teie kooli väärtused?
4. Millisele väärtusele on vaja teie koolis rohkem tähelepanu pöörata?

Sugu:

Vanus:

Klass:

Lisa 3

Tabel 1. Kategooriad õpetajate ja õpilaste hinnangutest väärtustele koolis tegelikkuses ja ideaalis, vastuste arv ja esinemissagedus.

	Tegelikkuses				Kokku		Idealis				Kokku	
	Õpilaste arv	%	Õpetajate arv	%		%	Õpilaste arv	%	Õpetajate arv	%	arv	%
Prosotsiaalne käitumine												
üksteise aitamine/abivalmidus	34	1.10	14	2.54	48	3.64	18	1.68	8	3.15	66	5.32
abi küsimine, avatus		0.00	1	0.18	1	0.18	0	0.00	2	0.79	1	0.18
armastus	9	0.29	9	1.63	18	1.92	0	0.00	0	0.00	18	1.92
emotsionaalne intelligentsus		0.00		0.00	0	0	0	0.00	2	0.79	0	0
empaatia		0.00	6	1.09	6	1.09	2	0.19	6	2.36	8	1.28
headus/heatahtlikkus	11	0.36	4	0.73	15	1.08	6	0.56	0	0.00	21	1.64
hoolivus	182	5.89	33	5.99	215	11.9	33	3.07	19	7.48	248	15
kaastundlikkus	2	0.06		0.00	2	0.06	0	0.00	1	0.39	2	0.06
kokkuhoidmine/ühtsus	51	1.65	6	1.09	57	2.74	30	2.79	4	1.57	87	5.53
koostöö	76	2.46	14	2.54	90	5	17	1.58	3	1.18	107	6.58
lahkus	10	0.32	1	0.18	11	0.51	2	0.19	0	0.00	13	0.69
märkamine/tähelepanelikkus/ teistega arvestamine	24	0.78	23	4.17	47	4.95	17	1.58	9	3.54	64	6.53
mõistmine	8	0.26	4	0.73	12	0.98	2	0.19	4	1.57	14	1.17
nõrgemate külgede abistamine/individuaalsusega arvestamine	2	0.06	4	0.73	6	0.79	7	0.65	2	0.79	13	1.44
sallivus/tolerantsus	63	2.04	31	5.63	94	7.66	27	2.51	21	8.27	121	10.2
suhtlemisoskused/sotsiaalsed oskused	26	0.84	2	0.36	28	1.2	4	0.37	1	0.39	32	1.58
sõbralik käitumine/sõbralikkus/sõprus /sõbralikud suhted	259	8.38	32	5.81	291	14.2	146	13.59	2	0.79	437	27.8
usaldus	14	0.45	9	1.63	23	2.09	1	0.09	1	0.39	24	2.18
Kokku kategoorias	771	24.95	193	35.03	964	60	312	29.05	85	33.46	1276	89
Haridus/teadmised												
analüütiline mõtlemine	4	0.13	12	2.18	16	2.31	0	0.00	3	1.18	16	2.31
haridus/hea haridus/mitmekülgne haridus	230	7.44	8	1.45	238	8.9	36	3.35	1	0.39	274	12.2
haridussüsteem	0	0.00		0.00	0	0	1	0.09	0	0.00	1	0.09
keeled	8	0.26	3	0.54	11	0.8	1	0.09	1	0.39	12	0.9
motivatsioon	30	0.97	8	1.45	38	2.42	9	0.84	4	1.57	47	3.26
õppida/õpihimu/-tahe												
nõuda õpilastelt enam	0	0.00		0.00	0	0	11	1.02	1	0.39	11	1.02
õppimine/hea õppimine	163	5.28	1	0.18	164	5.46	35	3.26	0	0.00	199	8.72
tarkus/Haritus/lai silmaring	138	4.47	19	3.45	157	7.91	16	1.49	3	1.18	173	9.4
tublidus	3	0.10	2	0.36	5	0.46	0	0.00	0	0.00	5	0.46
harjutamine		0.00	2	0.36	2	0.36	0	0.00	0	0.00	2	0.36
tugevate külgede arendamine	8	0.26	2	0.36	10	0.62	4	0.37	1	0.39	14	0.99
Kokku kategoorias	584	18.90	57	10.34	639	28.9	113	10.52	14	5.51	752	39.4
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine												
arendamine/areng/arenemine	5	0.16	7	1.27	12	1.43	0	0.00	0	0.00	12	1.43
järjepidevus	2	0.06	7	1.27	9	1.34		0.00	0	0.00	9	1.34
laste heaolu	23	0.74		0.00	23	0.74	6	0.56		0.00	29	1.3
lõbusus/rõõmsameelsus/kooli rõõm/positiivne suhtumine	17	0.55	5	0.91	22	1.46	7	0.65	6	2.36	29	2.11
loomingulisus/loovus/enesev äljendus/esinemisjulgus	74	2.39	7	1.27	81	3.67	9	0.84	1	0.39	90	4.5
suunad/ringid/huvide	48	1.55		0.00	48	1.55	8	0.74	3	1.18	56	2.3

arendamine												
rahu	15	0.49	2	0.36	17	0.85	7	0.65	3	1.18	24	1.5
nauding		0.00	1	0.18	1	0.18	2	0.19		0.00	3	0.37
musikaalsus	36	1.17	5	0.91	41	2.07	1	0.09		0.00	42	2.17
perekond	6	0.19	5	0.91	11	1.1	2	0.19		0.00	13	1.29
turvalisus	84	2.72	6	1.09	90	3.81	16	1.49		0.00	106	5.3
Kokku kategoorias	310	10.03	45	8.17	355	18.2	58	5.40	13	5.12	413	23.6
Üldinimlikud väärtused												
humaansus	1	0.03	4	0.73	5	0.76	2	0.19	1	0.39	7	0.94
austus/lugupidamine	126	4.08	36	6.53	162	10.6	74	6.89	18	7.09	236	17.5
kohusetunne	66	2.14	17	3.09	83	5.22	12	1.12	24	9.45	95	6.34
lojaalsus		0.00	5	0.91	5	0.91		0.00		0.00	5	0.91
õiglus	15	0.49	7	1.27	22	1.76	13	1.21	1	0.39	35	2.97
väärtuste hindamine	4	0.13		0.00	4	0.13	5	0.47		0.00	9	0.59
vabadus	4	0.13	3	0.54	7	0.67	6	0.56	1	0.39	13	1.23
vastutus	87	2.82	26	4.72	113	7.53	15	1.40	36	14.17	128	8.93
võrdsus	12	0.39	5	0.91	17	1.3	26	2.42	2	0.79	43	3.72
ausus/kõlblus/moraal	175	5.66	54	9.80	229	15.5	47	4.38	13	5.12	276	19.8
Kokku kategoorias	490	15.86	157	28.49	647	44.4	200	18.62	96	37.80	847	63
Viisakus, sõnakuulelikkus, distsipliin												
aeg ja selle planeerimine/tähtaegade seadmine/tähtaegadest kinni pidamine	35	1.13	6	1.09	41	2.22	18	1.68	5	1.97	59	3.9
ei spikerda/ei peta töödes/kontrollitakse rohkem kt-d	6	0.19		0.00	6	0.19	2	0.19		0.00	8	0.38
ei tohi tähtsustada välimust		0.00		0.00	0	0	1	0.09		0.00	1	0.09
väärikas käitumine/käitumine	103	3.33	4	0.73	107	4.06	40	3.72	10	3.94	147	7.78
kiusamise vastu/vägivalla suhtes 0-tolerants	21	0.68	1	0.18	22	0.86	11	1.02	2	0.79	33	1.89
kord/distsipliin/reeglid	121	3.92	9	1.63	130	5.55	21	1.96	6	2.36	151	7.5
kultuur	1	0.03	2	0.36	3	0.4	1	0.09		0.00	4	0.49
kuulekus	20	0.65	1	0.18	21	0.83	1	0.09	1	0.39	22	0.92
kõlbeline kasvatus		0.00	1	0.18	1	0.18		0.00		0.00	1	0.18
õpilaste suutlikkus ja vastupidavus		0.00		0.00	0	0	11	1.02		0.00	11	1.02
sõnapidamine		0.00	2	0.36	2	0.36		0.00	1	0.39	2	0.36
töökus	15	0.49	13	2.36	28	2.84	3	0.28	2	0.79	31	3.12
viisakus/kombekus	105	3.40	12	2.18	117	5.58	67	6.24	7	2.76	184	11.8
Kokku kategoorias	427	13.82	51	9.26	478	23.1	176	16.39	34	13.39	654	39.5
Ei oska vastata												
ei tea	19	0.61	0	0.00	19	0.61	36	3.35	3	1.18	55	3.97
Kokku kategoorias	19	0.61	0	0.00	19	0.61	36	3.35	3	1.18	55	3.97
Hindamine												
head hinded	89	2.88		0.00	89	2.88	7	0.65	1	0.39	96	3.53
eksamid/eksamite tulemused	19	0.61		0.00	19	0.61	5	0.47	0	0.00	24	1.08
kodused tööd	8	0.26		0.00	8	0.26	3	0.28	0	0.00	11	0.54
objektiivsus		0.00	3	0.54	3	0.54	0	0.00	0	0.00	3	0.54
tunnustamine	19	0.61	1	0.18	20	0.8	9	0.84	1	0.39	29	1.63
Kokku kategoorias	135	4.37	4	0.73	141	5.46	24	2.23	2	0.79	165	7.69
Kooli füüsiline keskkond ja olme												
tervis/tervislik toit	68	2.20	4	0.73	72	2.93	8	0.74	0	0.00	80	3.67
igas klassis telekas/tasemel klassiruumid/hea remont/koolimaja kaasaegsus	33	1.07	3	0.54	36	1.61	46	4.28	3	1.18	82	5.9
hea söök	17	0.55		0.00	17	0.55	42	3.91	0	0.00	59	4.46

Lisa 4

Tabel 2. Kategooriad õpetajate ja õpilaste hinnangutest väärtuskasvatusele kooliklassis, vastuste arv ja esinemissagedus.

Kategooria ja sellesse kuuluvad üksikvastused	Õpilased		Õpetajad		Kokku	
	arv	%	arv	%	arv	%
Metoodilised/ didaktilised võtted väärtuskasvatuses tunnis						
dialoogid	2	0.11	3	0.84	5	0.95
esinemised/etendused/näidendid/esitlused/projektid	25	1.36	14	3.91	39	5.27
filmide vaatamine/filmid	3	0.16	8	2.23	11	2.40
hommikuringid/päeva alustamine/tunni alustamine	6	0.33		0.00	6	0.33
ITK	2	0.11		0.00	2	0.11
kirjandis/loovtöodes/ esseedes	52	2.82	17	4.75	69	7.57
küsitlusi täites	4	0.22		0.00	4	0.22
loovtööd/kunstitud	10	0.54	1	0.28	11	0.82
mängides, rollimängudes, probl. lah. ülesannetes	6	0.33	18	5.03	24	5.35
plakatid	16	0.87	3	0.84	19	1.71
aktiivõppemeetoditega			10	2.79	10	2.79
rühma- /paaristööd tehes/koostöötamisel	71	3.85	38	10.61	109	14.47
suhtlemisel/vestlustes	70	3.80	36	10.06	106	13.86
tekstianalüüs/juttude jutustamine/lugude jutustamine	25	1.36	18	5.03	43	6.39
tundides arutelu/vestlused/diskussioonid/rääkimine	50	2.71	37	10.34	87	13.05
vaideldes/viktoriinides	6	0.33	4	1.12	10	1.44
võistlused/sport/konkursid	75	4.07	5	1.40	80	5.47
õpetajate käitumine/eeskuju/nõuded	23	1.25	51	14.25	74	15.49
õppimisel/õppetöös	166	9.01	2	0.56	168	9.57
tundides	140	7.60	9	2.51	149	10.11
Kokku kategoorias	752	40.83	274	76.54	1026	117.36
Hindamine/kontroll						
eksamil/lõpetamisel	5	0.27	2	0.56	7	0.83
hinded	7	0.38	5	1.40	12	1.78
järelvastamiste ajal/pikendatud õppetööl, suvetööl	11	0.60		0.00	11	0.60
tunnustamisel/preemiad tublidele	16	0.87	2	0.56	18	1.43
kontrolltöid tehes/tasemetöid tehes/ töid tehes	18	0.98	4	1.12	22	2.09
kodutöodes, kodutööde kontrollimisel	21	1.14		0.00	21	1.14
Kokku kategoorias	78	4.23	13	3.63	91	7.87
Teatud ainetundides, õppetöö käigus						
ajaloos	3	0.16	3	0.84	6	1.00
tööõpetus/kunstiõpetus	6	0.33		0.00	6	0.33
bioloogias	1	0.05	1	0.28	2	0.33
eestik tunnis/kirjanduses	10	0.54	5	1.40	15	1.94
ingl. K	4	0.22	1	0.28	5	0.50
inim.õp, suhtlemise, tervise õp. tund	22	1.19	4	1.12	26	2.31
kehalises kasvatuses	25	1.36		0.00	25	1.36
muusikahariduses, muusika abil	4	0.22	2	0.56	6	0.78
klj tunnis	61	3.31	6	1.68	67	4.99
õpiabitunnis	4	0.22		0.00	4	0.22
loodusõpet/üesõppes/füüsikas	38	2.06	3	0.84	41	2.90
matem.	9	0.49	2	0.56	11	1.05
Kokku kategoorias	187	10.15	27	7.54	214	17.69
Kooli traditsioonid ja kombed						
aktustel/traditsioonilistel üritustel	139	7.55	1	0.28	140	7.83
teemanädalad/teemapeod/muusikapäev, tantsupäev/hoolivusnädal/väärtusnädalal/spordinädalal	120	6.51		0.00	120	6.51
Kokku kategoorias	259	14.06	1	0.28	260	14.34
Klassiväline töö						
arenguestluse/koosolekud/nõukogud	18	0.98	9	2.51	27	3.49
klassiõhtud	26	1.41		0.00	26	1.41

kontserdid	14	0.76		0.00	14	0.76
loengud/külalised peavad loenguid	122	6.62	3	0.84	125	7.46
tantsu/huviring	41	2.23		0.00	41	2.23
teatris käies/õppekäigul	85	4.61	14	3.91	99	8.53
üritused	128	6.95	7	1.96	135	8.90
Kokku kategoorias	434	23.56	33	9.22	467	32.78
Ei tehagi, ei ole märganud						
ei tehagi	43	2.33	0	0.00	43	2.33
Kokku kategoorias	43	2.33	0	0.00	43	2.33
Prosotsiaalne käitumine						
heategevuses klassiga	1	0.05		0.00	1	0.05
abistamisel, teiste aitamisel/kui aidatakse teisi tunnis	16	0.87	4	1.12	20	1.99
Kokku kategoorias	17	0.92	4	1.12	21	2.04
Tunniväline tegevus koolis						
vahetundides	38	2.06	4	1.12	42	3.18
söömas/sööklas/puhvetis	24	1.30	1	0.28	25	1.58
Kokku kategoorias	62	3.37	5	1.40	67	4.76
Kogu koolielu						
kogu aeg koolis	8	0.43	1	0.28	9	0.71
elu ise	2	0.11		0.00	2	0.11
Kokku kategoorias	10	0.54	1	0.28	11	0.82
Kokku küsimusele vastuste arv	1842	100.00	358	100.00	2200	

Lisa 5

Tabel 3. Kategooriad õpetajate ja õpilaste hinnangutest väärtuskasvatusele koolis, vastuste arv ja esinemissagedus.

Kategooriad ja üksikvastused	Õpilased		Õpetajad		Kokku	
	arv	%	arv	%	arv	%
Suhtlemine						
suhetes õpetaja -lapsevanem	5	0.33	8	2.65	13	2.98
suhetes õpetaja-õpetaja		0.00	13	4.30	13	4.30
suhetes õpetaja-õpilane	29	1.92	12	3.97	41	5.89
tavaliselt ollakse sõbralikud/sõbralikes suhetes	38	2.52	4	1.32	42	3.84
suhtlemisel üksteisega/ suhetes inimestega suheldes	73	4.83	42	13.91	115	18.74
Kokku kategoorias	145	9.60	79	26.16	224	35.76
Prosotsiaalne käitumine						
heategevuses	5	0.33	1	0.33	6	0.66
klassikollektiivis koos olles klassiga	13	0.86	3	0.99	16	1.85
kokkuhoidvus/ühtehoidvus	12	0.79	3	0.99	15	1.79
abistame üksteist	3	0.20	3	0.99	6	1.19
hoolivuses	10	0.66	7	2.32	17	2.98
Kokku kategoorias	43	2.85	17	5.63	60	8.48
Õpilaste käitumine						
pahanduste korral	9	0.60	1	0.33	10	0.93
õpilaste käitumises	61	4.04	4	1.32	65	5.36
Kokku kategoorias	70	4.64	5	1.66	75	6.29
Hindamine						
õpilaste saavutustes/tulevikus/tulemustes	58	3.84	9	2.98	67	6.82
hinnetes	15	0.99	10	3.31	25	4.30
tunnustamisel	9	0.60	9	2.98	18	3.58
Kokku kategoorias	82	5.43	28	9.27	110	14.70
Kooli füüsiline keskkond ja olme						
garderoobis/wc-s	15	0.99		0.00	15	0.99
kooli suurus/väiksus/omapära annab eelise teiste ees	7	0.46	8	2.65	15	3.11
koolimaja hoitakse korras/pidevalt parandatakse, remonditakse	26	1.72	3	0.99	29	2.72
seintel klaasi taga/karikakapis/teadetetahvil/ telekas	14	0.93	1	0.33	15	1.26
meedias	1	0.07	2	0.66	3	0.73
sööklas	10	0.66	1	0.33	11	0.99
Kokku kategoorias	73	4.83	15	4.97	88	9.80
Juhtimine						
direktori kõnes/juhtkonnas	17	1.13	8	2.65	25	3.77
kooli arengus/arenguplaanides	2	0.13	1	0.33	3	0.46
õpilasesinduses	7	0.46	0	0.00	7	0.46
kodukorras/klassi reeglites	3	0.20	6	1.99	9	2.19
sots.ped./kooliõe/arsti/valvuritadi olemasolu koolis	28	1.85		0.00	28	1.85
teiste koolide vabadel päevadel ollakse koolis	4	0.26		0.00	4	0.26
Kokku kategoorias	61	4.04	15	4.97	76	9.01
Ei tea						
ei ole silma paistnud	19	1.26		0.00	19	1.26
ei tea	18	1.19	7	2.32	25	3.51
Kokku kategoorias	37	2.45	7	2.32	44	4.77
Klassivälised tegevused						
kodus õppides	23	1.52		0.00	23	1.52
huviringides/näiteringis	20	1.32	3	0.99	23	2.32
olümpiaadid	44	2.91	8	2.65	52	5.56
spordivõistlustel	53	3.51	7	2.32	60	5.83
viktoriinidel	3	0.20	1	0.33	4	0.53
klassireisidel/õppekäikudel	78	5.17	13	4.30	91	9.47
Kokku kategoorias	221	14.64	32	10.60	253	25.23
Kooli traditsioonid ja kombed						

aktused	99	6.56	5	1.66	104	8.21
kui kõik on koos aulas/koos kooliga olles	21	1.39	9	2.98	30	4.37
prügi sorteerimisel	2	0.13		0.00	2	0.13
logol/lipul, hümnis/märkides, seintel, kooli muuseumis	21	1.39	1	0.33	22	1.72
ürituste ajal/esinedes/näidendites	143	9.47	34	11.26	177	20.73
laulupidu		0.00	2	0.66	2	0.66
traditsioonilised üritused (jõulupidu, sünnipäev,)	99	6.56	7	2.32	106	8.87
teiste koolidega suhtlemisel	4	0.26	2	0.66	6	0.93
Kokku kategoorias	389	25.76	60	19.87	449	45.63
Kogu koolielu						
koolis kogu aeg/igapäevases koolielus	48	3.18	3	0.99	51	4.17
igapäeva/peale kooli tegevustes	15	0.99	9	2.98	24	3.97
reaalsuses		0.00	3	0.99	3	0.99
õppimisel	37	2.45	1	0.33	38	2.78
tunnis	75	4.97	7	2.32	82	7.28
vahetunnid	50	3.31	5	1.66	55	4.97
teretamisel/viisakuses	64	4.24	1	0.33	65	4.57
Kokku kategoorias	289	19.14	29	9.60	318	28.74
Õpetajate tegevus väärtuskasvatjana						
õpetajad räägivad	26	1.72		0.00	26	1.72
õpetajate käitumises	74	4.90	15	4.97	89	9.87
Kokku kategoorias	100	6.62	15	4.97	115	11.59
Kokku vastuseid küsimusele	1510	100.00	302	100.00	1812	

Lisa 6

Tabel 4. χ^2 väärtused ja olulisuse määrad võrreldes õpetajate ja õpilaste hinnanguid väärtustele kategooriate lõikes koolis tegelikkuses ja ideaalis

Kategooria ja üksikvastused	Õpetajate ja õpilaste vastuste võrdlus		Tegeliku ja ideaalse olukorra võrdlus	
	Tegelikus olukorras	Ideaalses olukorras	Õpilaste vastuste vahel	Õpetajad vastuste vahel
Prosotsiaalne käitumine				
üksteise aitamine/abivalmidus	6.39*	1.62	1.7	0.07
abi küsimine, avatus	0.94	4.04*	0	0.47
armastus	0.25	0	1.93	2.85
emotsionaalne intelligentsus	0	4.04*	0	1.75
empaatia	27.41**	12.81**	2.53	1.15
headus/heatahtlikkus	0.79	0.45	0.38	0.68
hoolivus	0	9.47**	12.35**	0.42
kaastundlikkus	0.15	0.62	0.00	0.16
kokkuhoidmine/ühtsus	0.63	0.78	4.87*	0.09
koostöö	0.00	0.03	2.42	0.97
lahkus	0.02	0.04	0.15	0.16
märkamine/tähelepanelikkus/teistega arvestamine	39.74**	3.15	4.52*	0.05
mõistmine	1.85	5.99**	0.00	0.56
nõrgemate külgede abistamine/individuaalsusega arvestamine	8.73**	0.03	10.16**	0.12
sallivus/tolerantsus	22.52**	17.90**	0.64	1.59
suhtlemisoskused/sotsiaalsed oskused	0.85	0.27	1.84	0.31
sõbralik käitumine/sõbralikkus/sõprus/sõbralikud suhted	3.87*	32.74**	24.07**	8.56**
usaldus	8.58**	0.04	1.96	1.06
Kokku kategooria	23.88	1.70	6.75**	0.12
Haridus/teadmised				
analüütiline mõtlemine	40.29**	8.01**	0.37	0.48
haridus/hea haridus/mitmekülgne haridus	26.50**	5.59*	21.63**	0.93
haridussüsteem		0.62	0.31	0
keeled	0.49	0.04	0.39	0.07
motivatsioon õppida/õpihimu/-tahe	0.63	0.51	0.04	0.03
nõuda õpilastelt enam		0.34	27.96**	0.16
õppimine/hea õppimine	27.03**	7.28*	6.72*	0.16
tarkus/Haritus/lai silmaring	0.94	0.01	18.99**	2.56
tublidus	0.86	0	0.13	0.04
tugevate külgede arendamine	0.00	0.27	0.07	0.31
Kokku kategoorias	25.09**	5.4*	39.54**	3.88*
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine				
arendamine/areng/arenemine	14.28**	0	0.65	1.95
järjepidevus	22.9**	0	0.00	1.95
laste heaolu	3.03	0.45	0.17	0
lõbusus/rõõmsameelsus/koolirõõm/positiivne suhtumine	0.49	4.56*	0.02	1.76
loomingulisus/loovus/eneseväljendus/esinemisjulgus	2.23	0.11	9.11**	0.61
suunad/ringid/huvide arendamine	7.52**	0.09	3.34	3.74
rahu	0.00	0.22	0.16	0.79
nauding	0.95	0.04	2.53	0.16
musikaalsus	0.09	0.62	9.22**	1.33
perekond	5.71*	0.04	0.12	1.33

turvalisus	4.5*	2.68	4.62*	1.51
Kokku kategoorias	1.64	0.00	20.65**	3.75
Üldinimlikud väärtused: humaansus, austus, kohusetunne, lojaalsus, õiglus, vabadus, vastutus, ausus, kõlblus, võrdsus				
humaansus	11.74**	0.01	0.92	0.01
austus/lugupidamine	6.07*	0.00	13.18**	0.02
kohusetunne	1.49	50.95**	3.96*	13.28**
lojaalsus	21.85**	0	0	1.08
õiglus	3.58	0.65	5.23**	0.61
väärtuste hindamine	0.02	0.27	2.76	0
vabadus	2.31	0.02	4.47*	0.07
vastutus	5.02*	87.38**	6.13**	20.55**
võrdsus	1.71	1.92	34.2**	0.06
ausus/kõlblus/moraal	12.88**	0.12	2.37	4.40*
Kokku kategoorias	50.24**	42.5**	4.21*	6.55*
Viisakus, sõnakuulelikkus, distsipliin				
aeg ja selle planeerimine/tähtaegade seadmine/tähtaegadest kinni pidamine	0.02	0.00	1.46	0.45
ei spikerda/ei peta töödes/kontrollitakse rohkem kt-d	0.22	0.04	0.12	0
ei tohi tähtsustada välimust	0	0.62	0.31	0
väärikas käitumine/käitumine	10.25**	0.00	0.26	8.69**
kiusamise vastu/vägivalla suhtes 0-tolerants	1.19	0	0.83	0.47
kord/distsipliin/reeglid	6.42*		8.71**	0.18
kultuur	2.84	0.62	0.00	0.04
kuulekus	1.05	0.04	3.83	0.04
kõlbeline kasvatus	0.95	0	0	0.16
õpilaste suutlikkus ja vastupidavus	0	1.52	27.96**	0
sõnapidamine	5.58**	0.62	0	0.31
töökus	19.13**	0.38	0.38	1.26
viisakus/kombekus	1.86	4.1*	15.53**	0.06
Kokku kategoorias	8.14**	1.17	4.04*	2.72
Ei oska vastata				
ei tea		2.68		3.74
Kokku kategoorias	3.39	2.68	43.73**	3.74
Hindamine				
head hinded	15.08**	0.00	16.6**	0.16
eksamid/eksamite tulemused	3.39	0.27	0.10	0
harjutamine	5.58*	0	0	0.04
kodused tööd	0.49	0.01	0.05	0
objektiivsus	10.87**	0	0	0.31
tunnustamine	0.91		0.31	0.04
Kokku kategoorias	12.65**	1.55	9.31**	0.00
Kooli füüsiline keskkond ja olme				
tervis/tervislik toit	4.51*	0.11	8.63**	0.68
igas klassis telekas/tasemel klassiruumid/hea remont/koolimaja kaasaegsus	0.83	4.72*	42.55**	0.29
hea söök	1.98	9.02	62.05**	0
raha	3.20	0.45	0.27	0
välimus	0.08	0.01	0.00	0.16
väljas käimine	0		0.31	0
puhtus	2.67	0.45	0.04	0
keskkond	1.14	1.75	2.48	1.51

Kokku kategoorias	10.54**	24.33**	33.51**	0.97
Isiksuse areng				
ettevõtlikkus	16.323**	0		0.68
vaprus/julgus	0.5	0.27	0.53	
püüdlikkus/usinus	3.29	0.11	2.15	0.31
algatusvõime	1.56	0	0.00	0.04
iseseisvus	8.73**	0	0.00	0.68
iseloom	0.00	0	0.00	0.16
parem enesehinnang	0.08	0.04	0.07	0.31
Kokku kategoorias	18.58**	0.22	0.16	4.15*
Konkurents/võistluslikkus				
populaarsus	1.63	0	3.97*	
konkurents	0.95	0.62	0.00	
sport	7.34**	0.86	3.11	
võistlused	1.13	0	2.94	
Kokku kategoorias	12.48**	1.08	9.39**	0
Kooli traditsioonid				
traditsioonid	0.00	0.65	1.78	1.95
tähtpäevade tähistamine	0.02	0.27	2.78	0
isamaa/patriotism	0.01	0.62	8.14**	0.01
Kokku kategoorias	0.02	0.49	4.41*	2.05
Õpetaja tähtsus väärtuskasvatajana				
õpetaja töö	10.87**	4.04*		0.01
Kokku kategoorias	10.87**	4.04*		0.01

*-p<0.05, **-p<0,01

Lisa 7

Tabel 5. χ^2 testi tulemusel õpetajate ja õpilaste hinnangutes väärtustele koolis tegelikkuses ja ideaalis üksikvastustena ja kategooriate siseselt võrreldes

Kategooria ja üksikvastused	Õpetajate ja õpilaste võrdlus kategooriate siseselt		Tegelik ja ideaalse võrdlus kategooriate siseselt	
	tegelik	ideaal	õpilased	õpetajad
Prosotsiaalne käitumine				
üksteise aitamine/abivalmidus	2.07	0.91	0.62	0.14
abi küsimine, avatus	0.56	3.43	0	0.54
armastus	8.48**	0	2.39	2.74
emotsionaalne intelligentsus	0	3.43	0	1.87
empaatia	19.35**	10.87**	2.08	1.37
headus/heatahtlikkus	0.10	0.62	0.11	0.62
hoolivus	3.05	7.14**	22.89**	0.75
kaastundlikkus	0.03	0.49	0.01	0.18
kokkuhoidmine/ühtsus	2.81	1.48	2.4	0.1
koostöö	0.95	0.19	4.95*	0.85
lahkus	1.42	0.01	0.38	0.18
märkamine/tähelepanelikkus/teistega arvestamine	23.94**	2.10	2.72	0.01
mõistmine	0.63	4.94*	0.07	0.67
nõrgemate külgede abistamine/individuaalsusega arvestamine	5.53*	0.12	8.34**	0.09
sallivus/tolerantsus	10.04**	14.72**	0.02	2.36
suhtlemisoskused/sotsiaalsed oskused	2.22	0.22	2.87	0.28
sõbralik käitumine/sõbralikkus/sõprus/sõbralikud suhted	20.4**	54.54**	15.98**	9.84**
usaldus	4.22*	0.01	2.62	1.19
Haridus/teadmised				
analüütiline mõtlemine	83.51**	0	0.04	0.11
haridus/hea haridus/mitmekülgne haridus	12.23**	2.59	1.96	0.08
haridussüsteem	0	1.56	0.84	
keeled	2.84	0.40	0.00	0.16
motivatsioon õppida/õpihimu/-tahe	6.36*	3.73	0.95	0.71
nõuda õpilastelt enam	0	0.03	51.67	0.55
õppimine/hea õppimine	16.6**	4.53*	0.3	0.55
tarkus/Haritus/lai silmaring	2.67	0.10	4.43*	0.38
tublidus	2.93	0	0	0.03
tugevate külgede arendamine	0.53	0.01	1.51	0.02
Õpilaste turvalise ja loova arengu toetamine				
arendamine/areng/arenemine	19.31**	0	0.13	1.07
järjepidevus	29.58**	0	0.13	1.07
laste heaolu	2.45	0.44	0.24	0
lõbusus/rõõmsameelsus/koolirõõm/positiivne suhtumine	1.28	6.13*	2.48	5.94*
loomingulisus/loovus/eneseväljendus/esinemisjulgus	1.11	0.08	1.50	0.07
suunad/ringid/huvide arendamine	6.79**	0.17	0.02	6.75*
rahu	0.07	0.35	3.35	2.39
nauding	1.26	0.06	5.31*	0.44
musikaalsus	0.02	0.68	4.25*	0.48
perekond	8.17**	0.06	0.05	0.48
turvalisus	3.24	3.18	0.01	0.76
Üldinimlikud väärtused: humaansus, austus, kohusetunne, lojaalsus, õiglus, vabadus, vastutus, ausus, kõlblus, võrdsus				
humaansus	5.73*	0.34	0.65	0.14
austus/lugupidamine	0.35	9.25**	8.25**	0.4
kohusetunne	0.52	20.18**	7.18**	7.8**
lojaalsus	11.85**	0	0	1.7
õiglus	0.34	3.16	3.48	1.29

väärtuste hindamine	0.30	1.17	1.96	
vabadus	0.50	0.4	3.34	0
vastutus	0.05	38.86**	11.06	13.01**
võrdsus	0.05	7.8**	28.39**	0.01
ausus/kõlblus/moraal	0.04	3.39	9.16	12.26**
Viisakus, sõnakuulelikkus, distsipliin				
aeg ja selle planeerimine/tähtaegade seadmine/tähtaegadest kinni pidamine	0.35	0.22	0.41	0.00
ei spikerda/ei peta töödes/kontrollitakse rohkem kt-d	0.03	0.11	0.02	
ei tohi tähtsustada välimust	0	0.84	0.21	
väärikas käitumine/käitumine	6.19*	0.59	0.07	5.42*
kiusamise vastu/vägivalla suhtes 0-tolerants	0.36	0.09	0.21	0.13
kord/distsipliin/reeglid	2.12	0.4	0	0.08
kultuur	4.9	0.84	0.02	0.19
kuulekus	0.29	0.11	5.12*	0.09
kõlbline kasvatus	1.63	0	0	0.04
õpilaste suutlikkus ja vastupidavus	0	1.16	23.81**	
sõnapidamine	8.72**	0.85	0	0.13
töökus	36.02**	0.72	0.85	4.13*
viisakus/kombekus	0.00	3.09	10.45**	0.00
Hindamine				
head hinded	8.08	0.03	10.02**	0.38
eksamid/eksamite tulemused	0.14	0.05	0.29	0
harjutamine	24.92**	0		0.00
kodused tööd	0.08	0.38	0.54	0
objektiivsus	47.05**	0		0.18
tunnustamine	0.18	0.17	6.18**	0
Kooli füüsiline keskkond ja olme				
tervis/tervislik toit	0.08	0.56	34.22**	0.09
igas klassis telekas/tasemel klassiruumid/hea remont/koolimaja kaasaegsus	0.00	2.6	14.08**	3.68
hea söök	0.46	0.37	28.44**	
raha	0.99	0.97	4.53*	
välimus	0.01	2.73	0.1	0.76
väljas käimine	0	9.92**	0.04	
puhtus	0.75	0.97	3.03	
keskkond	10.79**	0.19	0.03	0.55
Isiksuse areng				
ettevõtlikkus	3.98*	0		0.41
vaprus/julgus	5.03*	0.01	0.19	
püüdlikkus/usinus	0.00	0.09	1.63	0.76
algatusvõime	0.02	0	0.03	1.5
iseseisvus	0.88	0	0.03	0.41
iseloom	0.11	0	0.03	3.73
parem enesehinnang	0.4	0.75	0.33	0.76
Konkurents/võistluslikkus				
populaarsus	0		1.04	
konkurents	0		0.44	
sport	0		1.42	
võistlused	0		0.63	
Kooli traditsioonid				
traditsioonid	0.11	0.01	0.00	0.03
tähtpäevade tähistamine	0.01	0.06	9.74**	0
isamaa/patriotism	0.01	2.73	5.53*	0.03

* -p<0.05, ** -p<0,01

Lisa 8

Tabel 6. χ^2 testi tulemusel õpetajate ja õpilaste hinnangutes väärtuskasvatusele kooliklassis kategooriate lõikes ja üksikvastustena.

Kategooria ja üksikvastused	χ^2 testi tulemus kategooria sees*	χ^2 testi tulemus küsimumise sees*
Metoodilised/didaktilised võtted väärtuskasvatuses tunnis		
dialogid	1.39	4.18*
esinemised/etendused/näidendid/esitlused/projektid	1.3	9.80**
filmide vaatamine/filmid	9.72**	21.86**
hommikuringid/päeva alustamine/tunni alustamine	1.04	0.28
ITK	0.00	0.11
kirjandis/loovtöodes/ esseedes	0.07	3.05
küsitlusi täites	0.41	0.04
loovtööd/kunstitund	0.97	0.06
mänge mängides, rollimängudes, probl. lah. ülesannetes	26.81**	57.14**
plakatid	0.68	0.06
aktiivõppemeetoditega	24.06**	45.7**
rühma- /paaristööd tehes/koostöötamisel	3.69	27.67**
suhtlemisel/vestlustes	2.78	24.23**
tekstianalüüs/juttude jutustamine/lugude jutustamine	4.49*	19.20**
tundides arutelu/vestlused/diskussioonid/rääkimine	11.29**	43.85**
väideldes/viktoriinides	0.35	2.59
võistlused/sport/konkursid	17.43**	5.38*
õpetajate käitumine/eeskuju/nõuded	70.3**	151.80**
õppimisel/õppetöös	65.27**	29.18**
tundides	36.81**	11.49**
Kokku kategooriate vahel		152.17**
Hindamine/kontroll		
eksamitel/lõpetamisel	0.32	0.14
hinded	6.08*	3.99*
järelvastamiste ajal/pikendatud õppetööl, suvetööl	0.97	1.12
tunnustamisel/preemiad tublidele	0.00	0.08
kontrolltöid tehes/tasemetöid tehes/ töid tehes	0.06	0.00
kodutöodes, kodutööde kontrollimisel	3.16	3.00
Kokku kategooriate vahel		0.14
Teatud ainetundides, õppetöö käigus		
ajaloos	4.72*	2.85
tööõpetus/kunstiõpetus	0.10	0.28
bioloogias	0.28	0.11
eestik tunnis/kirjanduses	4.42*	2.09
ingl. K	0.03	0.14
inim.õp, suhtlemise, tervise õp. tund	0.02	0.02
kehalises kasvatuses	2.89	3.78
muusikahariduses, muusika abil	0.86	0.34
klj tunnis	0.75	2.19
õpiabitunnis	0	0.04
loodusõpet/õuesõppes/füüsikas	0.77	1.83
matem.	0.01	0.06
Kokku kategooriate vahel		2.04
Kooli traditsioonid ja kombed		

aktustel/traditsioonilistel üritustel	0.01	25.36**
teemanädalad/teemapeod/muusikapäev, tantsupäev/hoolivusnädal/väärtusnädalal/spordinädalal/spordipäev	0.01	23.42**
Kokku kategooriate vahel		53.31**
Klassiväline töö		
arenguestluse/koosolekud/nõukogud	26.01**	
klassiõhtud	1.11	3.98*
kontserdid	0.27	1.67
loengud/külalised peavad loenguid	4.73*	
tantsu/huviring	2.34	6.95*
teatris käies/õppekäigul	8.26*	
üritused	0.66	
Kokku kategooriate vahel		36.03**
Ei tehagi, ei ole märganud		
ei tehagi	0	7.35*
Kokku kategooriate vahel		7.35*
Prosotsiaalne käitumine		
heategevuses klassiga	0.65	0.83
abistamisel, teiste aitamisel/kui aidatakse teisi tunnis	0.65	0.02
Kokku kategooriate vahel		0.00
Tunniväline tegevus koolis		
vahetundides	0.12	0.97
söömas/sööklas/puhvetis	0.12	1.96
Kokku kategooriate vahel		3.3
Kogu koolielu		
kogu aeg koolis	0.75	0.00
elu ise	0.75	0.11
Kokku kategooriate vahel		0.06

*-p<0.05, **-p<0,01

Lisa 9

Tabel 7. χ^2 testi tulemusel õpetajate ja õpilaste hinnangutes väärtuskasvatusele koolis kategooriate lõikes ja üksikvastustena.

Kategooria ja üksikvastused	χ^2 testi tulemus kategooria sees*	χ^2 testi tulemus küsimuse sees*
Suhtlemine		
suhtes õpetaja -lapsevanem	3.04	15.87**
suhtes õpetaja-õpetaja	22.41**	59.57**
suhtes õpetaja-õpilane	0.50	3.91*
tavaliselt ollakse sõbralikud/sõbralikes suhtes	13.65**	1.1
suhtlemisel üksteisega/ suhtes inimestega suheldes	0.07	33.34**
Kokku kategooriate vahel		62.16**
Prosotsiaalne käitumine		
heategevuses	0.04	0.30
klassikollektiivis koos olles klassiga	0.045	0.01
kokkuhoidvus/ühtehoidvus	0.25	0
abistame üksteist	0.58	2.71
hoolivuses	1.14	5.75*
Kokku kategooriate vahel		5.24*
Õpilaste käitumine		
pahanduste korral	0.05	0.02
õpilaste käitumises	0.05	4.61*
Kokku kategooriate vahel		4.91*
Hindamine		
õpilaste saavutustes/tulevikus/tulemustes	11.48**	0.31
hinnetes	2.68	8.31**
tunnustamisel	5.37*	12.22**
Kokku kategooriate vahel		5.85*
Kooli füüsiline keskkond ja olme		
garderoobis/wc-s	2.40	1.94
kooli suurus/väiksus/omapära annab eelise teiste ees	13.89**	12.10**
koolimaja hoitakse korras/pidevalt parandatakse, remonditakse	0.76	0.45
seintel klaasi taga/karikakapis/teadetetahvil/kooli telekas	0.63	0.48
meedias	2.38	2.40
sööklas	0.10	0.07
Kokku kategooriate vahel		0.00
Juhtimine		
direktori kõnes/juhtkonnas	2.48	3.24
kooli arengus/arenguplaanides	0.02	0
õpilasesinduses	0.77	0.46
kodukorras/klassi reeglites	11.03**	12.86**
sots.ped./kooliõe/arsti/valvuritädi olemasolu koolis	9.02**	4.53*
teiste koolide vabadel päevadel ollakse koolis	0.14	0.05
Kokku kategooriate vahel		0.33
Ei tea		
ei ole silma paistnud	4.41*	2.72
ei tea	4.41*	1.59
Kokku kategooriate vahel		0.00
Klassivälised tegevused		
kodus õppides	2.51	3.52
huviringides/näiteringis	0.07	0.03
olümpiaadid	0.19	0.00
spordivõistlustel	0.00	0.78

viktoriinidel	0.00	0.05
klassireisidel/õppekäikudel	0.15	0.23
Kokku kategooriate vahel		2.94
Kooli traditsioonid ja kombed		
aktused	7.62**	10.28**
kui kõik on koos aulas/aulas koos lauldes/koos kooliga olles	6.22*	2.99
prügi sorteerimisel	0.23	0.1
logol/lipul, hümnis/märkides, seintel, kooli muuseumis	0.86	1.55
ürituste ajal/esinedes/näidendites	7.81**	0.72
laulupidu	6.59*	4.90*
traditsioonilised üritused (jõulupidu, sünnipäev, missivalimised)	4.74*	7.46**
teiste koolidega suhtlemisel	0.71	0.30
Kokku kategooriate vahel		4.52*
Kogu koolielu		
koolis kogu aeg/igapäevases koolielus	0.37	3.63
igapäeva/peale kooli tegevustes	21.66**	6.16*
reaalsuses	20.13**	9.62**
õppimisel	1.39	4.52*
tunnis	0.00	3.5
vahetunnid	0.06	1.81
teretamisel/viisakuses	4.57*	
Kokku kategooriate vahel		15.16**
Õpetajate tegevus väärtuskasvatjana		
õpetajad räägivad	3.66	4.13*
õpetajate käitumises	3.66	0.01
Kokku kategooriate vahel		0.9

*-p<0.05, **-p<0,01

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anna-Liisa Blaubrück, (sünnikuupäev: 02.09.1981.a.)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose *Väärtuskasvatus koolis Tartu linna koolide III kooliastme õpetajate ja õpilaste hinnangutel*, mille juhendaja on dotsent Kristi Kõiv
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 19.05.2013.a.